

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Soňa Petrášová

Pedagogika- sociální práce

**Efektivita finančních kurzů
pro osoby ohrožené sociálním vyloučením**

Olomouc 2014

vedoucí práce: Ing. Alena Opletalová, Ph. D.

Prohlášení

Prohlašuji,

že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených odborných zdrojů.

V Olomouci dne 20. 6. 2014

.....

Soňa Petrášová

Poděkování

Děkuji Ing. Aleně Opletalové, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce a kolektivu sociálních pracovníků na Odboru sociálních věcí v Uherském Brodě a v Azylovém domě pro matky s dětmi vtísni v Uherském Brodě za poskytnutí informací a nahlédnutí do spisové dokumentace.

Obsah

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD	7
1 SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ.....	8
1. 1 CHUDOBA	9
1. 2 PŘÍČINY SOCIÁLNÍ EXKLUZE.....	10
1. 3 MECHANISMY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ.....	11
1. 4 OSOBY OHROŽENÉ SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM.....	16
2 SOCIÁLNÍ INTEGRACE.....	18
2. 1 SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ.....	18
3 SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO NÁSTROJ SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ	20
3. 1 SOCIÁLNÍ SLUŽBY	22
3. 1. 1 STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORA	26
3. 1. 2 POMOC V HMOTNÉ NOUZI	26

PRAKTICKÁ ČÁST

4 ÚVOD K PRAKTICKÉ ČÁSTI PRÁCE.....	31
5 FINANČNÍ GRAMOTNOST JAKO CÍL FINANČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ	32
6 FINANČNÍ GRAMOTNOST VERSUS SOCIÁLNĚ VYLOUČENÍ OBČANÉ	35
7 OBSAH KURZU FINANČNÍ GRAMOTNOSTI PRO OSOBY V SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍ NEBO JÍM OHROŽENÉ.....	43
7. 1 RODINNÝ ROZPOČET.....	43

7. 2 DLUHOVÁ PROBLEMATIKA.....	45
SHRNUTÍ.....	50
ZÁVĚR.....	51

SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ	52
-------------------------------	----

TEORETICKÁ ČÁST

Úvod

V této bakalářské práci se hodlám věnovat finanční gramotnosti respektive vysoké zadluženosti jako faktorům, které výrazně přispívají k sociálnímu vyloučení občanů. V teoretické části analyzuji sociální vyloučení jako odvrácenou stranu moderní společnosti. Výstupem této práce bude metodické navržení efektivního kurzu finanční gramotnosti, který bude primárně zaměřen jako preventivní opatření v rámci sociální práce pro osoby ohrožené sociálním vyloučením, případně použitelný i pro osoby sociální exkluzí již pohlcené.

Inspirací pro toto téma se stala odborná praxe v zařízeních sociálních služeb (na oddělení terénní sociální práce v rámci odboru sociálních věcí městského úřadu a v azylovém domě pro matky s dětmi v tísní) v průběhu studia. Ať už se jednalo o samotný výkon terénní sociální práce nebo studium odborné spisové dokumentace, tak jsem prakticky nenarazila na případ, kde by hlavní či vedlejší roli v nastalých problémech nehrálo zadlužení klientů. Je spíše výjimkou, zareaguje-li klient na upomínku. Klasickým řešením situace je upomínku zahodit a pomyslně se jí tak zbavit. Takové jednání však klienta dostihne v okamžiku, kdy na dveře zaklepe exekutor. V takovém případě už je řešení dluhové situace mnohem složitější, není-li už pozdě. Vysokou měrou k tomu přispívá neznalost a nepřipravenost takové nesnáze řešit. Nabízí se tedy otázka proč tomu tak je. Finanční povědomí je oblastí, ve které občané České republiky příliš nevynikají. Spojí-li se tato skutečnost s dalšími faktory např. nízkým vzděláním či neočekávanou životní situací (nemoc, nezaměstnanost) je mnohem jednodušší dostat se na okraj majoritní společnosti.

Hlavní cíl definuji jako vytvoření obsahu kurzu finanční gramotnosti v rámci dluhového poradenství pro osoby ohrožené sociálním vyloučením (případně i osoby sociálně vyloučené), jakožto preventivního opatření v rámci působnosti sociální práce.

K hlavnímu cíli se dopracuji přes následující dílčí cíle. V první řadě jde o vymezení problematiky sociálního vyloučení a chudoby. Dále určím faktory podílející se na vzniku sociální exkluze. Následně charakterizuji pojem sociální začleňování a zaměřím se na tento proces z hlediska hlavní náplně sociální práce. Poslední úkol před vypracováním hlavního cílu je vyhodnocení finančního povědomí v České republice.

1 Sociální vyloučení

Pojem sociální vyloučení neboli sociální exkluze nepatří mezi jevy, které by se z historického hlediska ve společnosti nevyskytovaly. Jako indikátor kvality života se ve větší míře objevuje v období 90. let 20. století. Od této doby zaujímá koncept sociálního vyloučení, chudoby a sociálního začleňování nepostradatelnou součást jednotlivých sociálních politik evropských států. Jak už samotný název napovídá, jedná se o vyloučení z majoritně uznávaných životních standardů typických pro danou kulturu a podle toho k tomu přistupuje i většina autorů. Naproti tomu laická veřejnost v České republice pojem do značné míry zjednodušuje a platí, že sociálně vyloučená osoba = Rom popřípadě bezdomovec, tedy osoba bez přístřeší.

„Termín obvykle označuje komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místní společnosti na životě celé společnosti, respektive nedostatečný přístup ke společenským institucím zajišťujícím vzdělání, zdraví, ochranu a základní blahobyt. Sociální vyloučení může mít různou úroveň a měnit se v čase. Fakticky znamená život v chudobě, bez účasti na trhu práce (u mladých lidí bez účasti na systematickém vzdělávání), bez přiměřeného bydlení, bez dostatečného příjmu, obvykle v izolaci či v malé skupině podobně deprivovaných lidí pohybujících se na okraji společnosti. Dlouhodobý pocit, že člověk nemá ve společnosti místo, je zdrojem chronického stresu. Příčiny sahají od individuálních až po systémové. Konkrétněji: nízké sebevědomí, nízký příjem, nedokončené vzdělání, nedostatečné sociální dovednosti, špatné duševní i tělesné zdraví, špatné bydlení, vysoký věk, vysoká úroveň kriminality v místě, nefunkčnost rodiny, závislost na návykových látkách, nezaměstnanost, chybějící zdravotní a sociální pojištění aj. Boj proti sociálnímu vyloučení je jedním z cílů sociální politiky soudobých států. Koncept sociálního vyloučení je komplexnější a přiměřenější než pojem chudoby, který jím bude možná postupně nahrazen. Sociální vyloučení totiž zahrnuje nejen ekonomickou, ale i sociální, politickou a kulturní perspektivu.“ (Matoušek, 2008, s. 205)

„Sociální vyloučení odráží nerovnost jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva při jejich participaci na životě společnosti, přičemž tato nerovnost je výsledkem nedostatku příležitostí pro všechny, kteří mají zájem participovat na životě společnosti a plodí jejich nemožnost spolupodílet se na životě společnosti, jejich izolaci a odtržení od společnosti.“

Sociální vyloučení je specifikováno jako důsledek nerovného přístupu jednotlivců nebo celých skupin obyvatelstva k pěti zdrojům společnosti: k zaměstnání, bydlení, sociální ochraně, zdravotní péči a vzdělání.” (Krebs, 2005, s. 124)

Zákon o sociálních službách rozumí sociálním vyloučením vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace¹ (§3, Zákon č. 108/ 2006 Sb.)

„Sociální integrace je chápána jako proces integrace jednotlivců nebo skupin obyvatelstva do života společnosti, přičemž se vychází z tzv. trojúhelníku blahobytu (welfare triangle), který obsahuje tři neoddělitelné body: stát, tržní hospodářství a občanská společnost. Jednotlivé body reprezentují integrační roviny, prostřednictvím kterých jsou jednotlivci nebo skupiny obyvatelstva integrováni do společnosti.” (Kotýnková, 2000, s. 95)

Obr. 1: Trojúhelník blahobytu (Krebs, 2005)

Sociálním vyloučením jsou ohroženy ti jednotlivci nebo skupiny obyvatelstva, jejichž vazba nejméně k jedné z integračních rovin je oslabena. Např. oslabení ve vztahu ke státu jsou migranti, obzvláště ilegální, kteří z hlediska práva v hostitelské zemi neexistují, oslabenou vazbu na trh práce mají lidé nejruznějším způsobem na trhu práce znevýhodnění: mládež,

¹ Nepříznivou sociální situací se rozumí oslabení nebo ztráta schopnosti z důvodu věku, nepříznivého zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby nebo z jiných závažných důvodů řešit vzniklou situaci tak, aby toto řešení podporovalo sociální začlenění a ochranu před sociálním vyloučením. (§3, Zákon č. 108/ 2006 Sb.)

starší pracovní síla, zdravotně postižení, nízkokvalifikovaní apod., a oslabenou vazbu k občanské společnosti mají lidé izolovaní, s poruchami chování apod. (Krebs, 2005, s.126)

1. 1 Chudoba

Pojem sociální exluze v současné době v rámci Evropy vytlačuje označení chudoba. Lze ji chápat ve smyslu ochuzení člověka o společenský život se všemi jeho zdroji. Není ale prokázáno, že chudý člověk se plnohodnotně nepodílí na životě společnosti ani že finančně zabezpečený člověk nemůže žít na okraji společnosti. Stále převažuje názor, že chudoba v pravém slova smyslu souvisí s nedostatečným finančním a materiálním zabezpečením a je jedním z faktorů sociální exkluze.

„Chudoba je stav, který je důsledkem nerovného přístupu k rozdělovanému bohatství společnosti, k jejím materiálním zdrojům, kdy životní podmínky a uspokojení základních potřeb není v potřebné míře zabezpečeno dostatečnými zdroji (příjmy, statky) a kdy tyto příjmy nelze z nějakých objektivních příčin zvýšit (stáří, péče o dítě aj.) a kdy občan nedisponuje ani jinými zdroji nebo majetkem, který by mu umožnil získat prostředky ve výši uznanou společností jako minimální. Chudoba je tedy spojována s hmotnou nouzí, deprivací, s vyloučením jedinců či určitých sociálních skupin od materiálních zdrojů.“

(Krebs, 2005, s. 107)

„Nejširší pojetí chudoby, prosazované v současnosti některými mezinárodními organizacemi, zahrnuje vedle příjmu i dostupnost veřejných služeb (sociální služby, zdravotnictví a školství) a stav výživy. Zdrojem chudoby je nezaměstnanost, nízký příjem ze zaměstnání, nízká úroveň vlastněného bohatství a nízké vzdělání. Ekonomickými nástroji prevence chudoby jsou záporné zdanění příjmů, stanovení minimální mzdy a životního minima, k němuž jsou pak vztaheny některé dávky.“ (Matoušek, 2008, s.75)

V současnosti se někteří sociologové domnívají, že chudoba je přenosná z generace na generaci. Přizpůsobí-li se rodiče chudobě jako životnímu standardu, je zde možnost, že jejich děti si z rodinného prostředí osvojí ustálené zvyklosti a normy tohoto životního stylu, jejichž vzorec se bude opakovat v nové generaci. Vytváří se tak subkultura chudoby.

Chudoba vzniká v podstatě v důsledku nízkých výdělků ze zaměstnání, nedostatku zaměstnání a rozdílů ve vlastněném bohatství. K boji s chudobou významně přispívá prevence a řešení již vzniklých dopadů chudoby. (Krebs, 2005)

1. 2 Příčiny sociální exkluze

V odborné literatuře můžeme najít členění příčin sociální exkluze na vnější a vnitřní.

Vnější příčiny sociální exkluze můžeme charakterizovat jako vlivy, které jsou dány společenskými podmínkami mimo okruh osob v sociálním vyloučení. Osoby v sociálním vyloučení nemohou tyto podmínky ovlivnit. „*Zahrnujeme sem sociální politiku státu, trh práce, bytovou politiku státní správy a samosprávy, praxi místních samospráv ve vztahu k sociální oblasti, jednání jednotlivců, skupin - diskriminace, stigmatizace, etnicita, sociální status apod.*” (Brož, 2007, s. 7)

Naproti tomu vnitřní příčiny jsou výsledkem jednání sociálně vyloučených osob a to ve smyslu, že si sami způsobí nepříznivou sociální situaci, která vede k sociálnímu vyloučení, nebo jednají takovým způsobem, které sociální vyloučení prohlubuje. Brož (2007, s. 8)

Mareš (2006) nabízí názor, že sociální exkluze je důsledkem: „*chudoby, nezaměstnanosti, sociálně patologického jednání a jinakosti (kulturní, náboženské, jazykové, etc.)*”

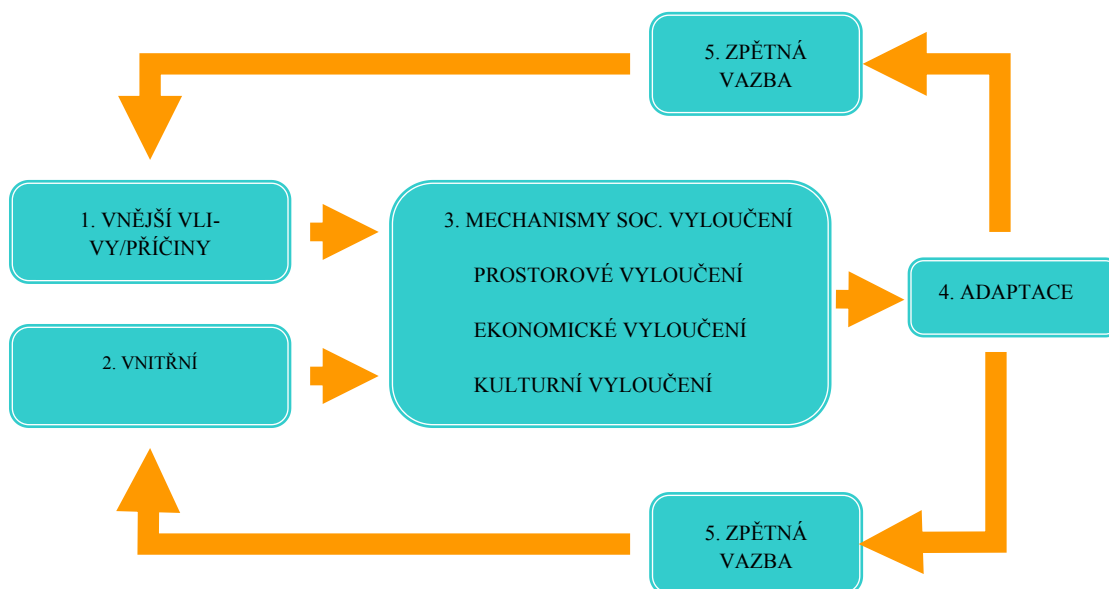
Mareš (2006) dále poukazuje na to, že „*Mezi příčiny sociálního vyloučení se mohou zařadit i diskriminace obecně a diskriminace na trhu práce specificky, selhávání mechanismů inkluze a integrace, nezamýšlené efekty sociální politiky a nesoulad mezi oprávněními a povinnostmi. Stejně jako chudoba, může být i sociální vyloučení přenášeno z generace na generaci v procesu sociální reprodukce. Sociální vyloučení dospělých může mít kořeny v jejich dětství. Jde o osoby, které si jako děti: (1) neosvojí potřebné hodnoty, postoje a vzorce chování; (2) nezískají potřebný lidský, kulturní a sociální kapitál; (3) nedostane se jim potřebných vzorů; (4) získají nedůvěru k institucím majoritní společnosti; (5) nerozvinou se jejich aspirace; (6) naruší se jejich zdraví.*”

1. 3 Mechanismy sociálního vyloučení

Mechanismus sociálního vyloučení je poměrně ustálená soustava dějů, které vedou k marginalizaci jedinců či skupin na okraj společnosti a které se promítají v různých oblastech společenského života.

Brož (2007) vymezuje tyto oblasti: „*prostorové vyloučení, ekonomické vyloučení, kulturní vyloučení, sociální vyloučení v užším slova smyslu, symbolické vyloučení*”

Obr. č. 2: Mechanismy sociálního vyloučení. Brož (2007)

Prostorové vyloučení

Jak už je patrné z názvu, jedná se o územní lokality (až tisíce obyvatel na sídlištích) či objekty (ubytovna), v nichž dochází ke kumulaci sociálně vyloučených skupin obyvatel. Typickým ukazatelem je velmi nízká kvalita bydlení. Odborníci tato centra označují jako ghetta či sociálně vyloučené lokality. Rovněž je známe pod názvy jako jsou „holobyty”, „byty pro neplatiče”, „byty pro sociálně slabé/ pro nepřizpůsobivé” atd. Obyvatelé sem přicházejí většinou nedobrovolně a to v souvislosti s ekonomickým vyloučením. Jedná se o místa s vysokou koncentrací sociálně vyloučených, kteří se nadále podporují v reprodukci nežádoucího společenského stavu a posilují tak svůj negativní společenský status. Klasickým obrazem

sociálně vyloučených lokalit v ČR jsou romská ghetta např. mostecké sídliště Chánov nebo čtvrť Janov v Litvínově. V současné době se v ČR vyskytuje na 400 vyloučených lokalit.

S rostoucím počtem sociálně vyloučených lokalit roste novodobé podnikání v oblasti provozu ubytoven. V reportáži České televize (3. 6. 2013) se uvádí: „*Jedním z důvodů, proč ghetta stále přibývají, jsou dluhy. Mnohé rodiny se totiž kvůli nim musí vystěhovat, ale na jiný byt už nedosáhnou – proto končí na ubytovnách. Tam pak ale často žijí v nevyhovujících podmínkách a platí nepřiměřené nájemné: "V podstatě se vytváří závislost lidí na majiteli ubytovny a na nelegální práci, kterou často organizují sami ubytovatelé," varuje šéf vládní agentury pro sociální začleňování Martin Šimáček. Konkrétní příklad z Ostravy: podle sdružení Vzájemné soužití platili dva dospělí se čtyřmi dětmi za jednu místnost přes 17 tisíc korun měsíčně, na jiné ubytovně pak dokonce 24 tisíc, což odpovídá rozlehlému bytu 4 + 1 v hlavním městě. "V Ostravě se přesouvá podstatná část lidí do ubytoven, které dřív k sociálně vyloučeným lokalitám nepatřily a teď se do nich proměňují. Propadá se do nich stále víc lidí. Fenomén ubytoven je nasává," varuje Šimáček*” Dále se ve zprávě poukazuje na chybějící legislativu, která by takovéto jednání znemožnila: „*Sociologové a urbanisté spolu se zástupci radnic upozorňují, že stále chybí speciální zákon o sociálním bydlení. Ten by otázku nízkonákladového bydlení upravoval, a zajistil tak lepší dostupnost bydlení pro chudé. Zákon by měl stanovit, co je bytová nouze, na jakou pomoc a služby má daný člověk nárok, a zastropovat výši nájemného. Obsahem by také mělo být stanovení minimálního standardu bydlení, což dnes neexistuje.*” (Česká televize, 3. 6. 2013)²

Ekonomické vyloučení

Ekonomické vyloučení je úzce spjata s uzavřením přístupu na trh práce jak primární tak i sekundární³ a chudobou a následně omezený přístup k finančním zdrojům. Lidé se na takovou situaci adaptují takovým způsobem, že snaží sehnat alespoň minimální prostředky k

² „**Sociální bydlení** je komplex nástrojů poskytujících pomoc domácnostem, které si bydlení nejsou schopny zajistit sami. (...) musí poskytovat dostatečnou právní jistotu, tak aby vyhovovalo nároku na bezpečný a dlouhodobý domov. Nemělo by přispívat ke stigmatizaci lidí, kteří je využívají, a mělo by umožňovat udržování sociálního kontaktu nezátíženého místem, na kterém se nachází.” Štěpán Ripka, sociolog, Česká televize (2013)

³ **Hypotéza dvojího trhu práce:** „... trh práce primárního sektoru je trhem s „dobrymi“ pracovními místy, která se vyznačují vysokou mzdou, štedrými zaměstnaneckými požitky, dobrými vyhlídkami na budoucí kariéru a v neposlední řadě také dlouhodobou pracovní jistotou, kdežto trh práce sekundárního sektoru je trhem se „špatnými“ pracovními místy, pro něž je charakteristická nízká mzda malá atraktivita a minimální pracovní jistota. Zatímco jednotlivci působící na primárním trhu mohou být z tohoto trhu vytlačeni na trh sekundární, k opačnému přesunu pracovních sil dochází zcela výjimečně...” Tuleja (2007, s. 147)

uspokojení základních potřeb. Velice častým jevem se tak stává orientace na černý trh práce a závislost na sociálních dávkách.

- **Nezaměstnanost**

Ekonom Jan Švejnar upozorňuje na to, že: „*Podceňujeme jako společnost negativní efekty nezaměstnanosti, příliš se tomu nevěnujeme. Začínáme mít mnoho lidí, kteří jsou dlouhodobě nezaměstnaní, u nichž se potom projevují různé věci – ztráta kvalifikace, psychické dopady a podobně. Pro každou společnost jsou dlouhodobě nezaměstnaní lidé ztrátou, která se nedá nahradit,*” ČT (12. 10. 2013)

Nejnovější data ukazují, že v dubnu 2014 došlo k poklesu nezaměstnanosti v rámci ČR na 7,9 % a na jedno pracovní místo připadá 13 uchazečů. Předpokládá se, že tento trend bude pokračovat v následujících měsících. Důvod je jasný, po zimě se opět rozjíždějí sezónní práce (stavebnictví, lesnictví aj.). „*V evidenci ÚP ČR byli nejčastěji klienti s nízkou kvalifikací, se základním vzděláním a vyučením. Dále pak mladí lidé mezi 20 – 29 lety, uchazeči ve věku 30 – 35 let a nezaměstnaní nad 50 roků. Pokud jde o profesní složení uchazečů, převažovali administrativní pracovníci, manipulační, pomocní, nekvalifikovaní, stavební či montážní dělníci, prodavači, číšníci, servírky, pracovníci ostrahy, opraváři nebo řidiči.*” Tisková zpráva ÚP ČR (12. 5. 2014)

Z výše zmíněného je patrné, že některé skupiny obyvatel mají ztížený vstup na trh práce. Patří mezi ně absolventi středních i vysokých škol, lidé ve věku nad 50 let, zdravotně postižení a lidé s nízkou kvalifikací a nižším vzděláním. Ukončené středoškolské vzdělání nebo získání vysokoškolského diplomu není jistotou, že se mladí lidé uplatní v zaměstnání. Jednak firmy poptávají pracovní sílu, která už má praxi- zde se ale nabízí otázka, kde praxi získat, když bez praxe nechtějí zájemce o práci zaměstnat. Dále se jako problém jeví oborové zaměření. V kurzu jsou humanitní obory zatímco trh poptává spíše obory technické. „*Počet volných pracovních míst pro absolventy klesá a jejich nezaměstnanost roste. Firmy upřednostňují již 'hotové' zaměstnance, do kterých nemusí na začátku tolik investovat. Hrozí tak, že vytvoříme ztracenou generaci, která už nikdy nenajde cestu na trh práce,*” varoval marketingový manažer ManpowerGroup Jiří Halbrštát. (Česká televize, 12. 10. 2013)

Neúspěšnost skupiny lidí nad 50 let souvisí s obavami zaměstnavatelů, že tito lidé mají nižší pracovní tempo, menší ochotu se přizpůsobit a déle se učí zvládat nové úkoly či výzvy.

Proto nacházejí uplatnění především na takových pozicích, kde můžou prokázat svou praxi v daném oboru. Nejvíce nezaměstnaných nad 50 let je v Praze, kde je vysoká konkurence. Se zvyšováním věku odchodu do důchodu se předpokládá stoupající trend nezaměstnanosti lidí nad 50 let.

Co se týká skupiny zdravotně postižených, dá se říci, že situace se malinko zlepšuje a zaměstnavatelé pro ně začínají nabízet více pracovních míst.

Lidé s nízkým vzděláním nemají potřebnou odbornost a mnohdy ani praxi, takže když už se uplatní jde především o práci načerno nebo sekundárním sektoru práce. Vzdělání je potenciál pro budoucí uplatnění. Chybějící či nedostatečné vzdělání může být příčinou neúspěchu na trhu práce. Je poměrně složité sehnat práci s nižším vzděláním, často se jedná o práci špatně finančně ohodnocenou a za nejistých podmínek. Chybí tak základní motivace- dobré pracovní ohodnocení pro udržení si zaměstnání. Osoby s vyšším vzděláním se snáze vyrovnávají s nastalými problémy a snadněji se jim podaří nalézt adekvátní řešení či pomoc.

Sociální reforma v roce 2012 zavedla novou alternativu pro dlouhodobě nezaměstnané, to je možnost zapojit se do veřejně prospěšných prací. Zatím práce probíhají na úrovni obcí a krajů. Ty potřebují pracovníky (ne na stálou dobu) a úřad práce touto pracovní silou disponuje, takže je- li ze strany uchazeče zájem, podílí se na příklad na odstraňování škod po živelných katastrofách, údržbě veřejných budov, komunikací apod. ⁴

(Česká televize, 12. 10. 2013)

Kulturní vyloučení

Kulturní vyloučení je spojeno s omezeným přístupem zejména ke vzdělání a tím pádem nedochází k přenosu kulturního kapitálu dané společnosti, tedy k integraci. Běžnou praxí v ČR bývá umístování „problémových“ romských dětí do zvláštních nebo speciálních škol. Není ale výjimkou, že sami rodiče mají nízké vzdělání a nepovažují jej za podstatnou část života. Zatímco většina lidí uznává normu vzdělání jako nositele hodnot a možnost prosadit se a dosáhnout úspěchu v životě. Lidé sociálně vyloučení tak nemají kde získat motivaci a ani své potomky tak k učení nevybízí. (Brož, 2007)

⁴ Podle původního znění sociální reformy byla účast na veřejně prospěšných pracích povinná, pokud byl uchazeč v evidenci ÚP déle než 3 měsíce, jinak by byl z evidence vyřazen. Toto bylo zrušeno rozhodnutím Ústavního soudu v roce.

Sociální vyloučení v užším významu

Sociální vyloučení souvisí s omezením společenských kontaktů. Vyloučení lidé ustáleně komunikují s lidmi ve stejné postavení jako jsou oni sami a ztrácejí tak vazby na společenský život a šance navrátit se do něj se výrazně snižuje. (Brož, 2007)

Symbolické vyloučení

Probíhá na základě charakteristik, které společnost vyloučeným osobám připisuje. Označuje je jako „neplatiče“ či „nepřizpůsobivé“, ale nemusí se jednat o vyloučené osoby. Společnost tedy může vnímat nižší sociální status (nezaměstnanost, bydlení...) či etnicitu automaticky jako sociálně vyloučené osoby (stigmatizace). (Brož, 2007)

„Ke zhoršenému vnímání Romů V ČR podle agentury pro sociální začleňování přispívají také média, která Romy zobrazují stereotypně. Analýza zkoumala příspěvky v 19 různých médiích, které se objevily po událostech na Šluknovsku, novoroční střelbě v Tanvaldu, nebo po vymyšleném napadení chlapce v Břeclavi. Tři pětiny zpráv, které se objevily, se dotýkaly kriminality: „Opakované spojení Romů s kriminalitou vede k tomu, že pojem Rom dnes u řady příspěvků přímo implikuje kriminalitu, aniž by se o ní v příspěvku psalo či mluvilo,“ uvedli autoři analýzy. Vedle kriminality se média zaměřovala hlavně na extremismus či bydlení. Navíc se etnická příslušnost uvádí i tehdy, když nehraje žádnou roli, a to zejména v souvislosti s kriminalitou. Posiluje se prý také „koncept slušného Roma“, kdy se zbytečně vyzdvihuje např. bezproblémovost jedné konkrétní rodiny.“ ČT (3. 6. 2013)

Adaptace a zpětná vazba

Adaptací rozumíme přizpůsobení se životu v podmínkách sociální exkluze. Ve většině případů se jedná o ustálené vzorce chování, které jsou ve většinové společnosti vnímány negativně. Takové vzorce jsou funkční jen v podmínkách sociálního vyloučení a znemožňují uspět v životních podmínkách majoritní společnosti. Tyto vzorce chování jsou podle některých odborníků přenosné z generace na generaci. Tento, zjednodušeně řečeno, začarovaný kruh vyúsťuje v již výše zmíněnou subkulturu chudoby, která je spouštěčem sociální exkluze. Sociální vyloučení je tedy dynamický a cyklický proces jehož příčinou i následkem je sociální exkluze. (Brož, 2007)

1. 4 Osoby ohrožené sociálním vyloučením

Sociálně ohroženým se může stát kdokoli, kdo se nevládne vypořádat s neblahou sociální situací, poddá se jejím vlivům a vyhýbá se jejímu řešení. Přesto na základě výše zmíněných poznatků lze odvodit, že některé osoby či skupiny obyvatel mají k životu mimo společnost o krok blíž.

Poměrně vyčerpávající seznam uvádí Silver (1995):

- dlouhodobě nebo opakovaně nezaměstnaní;
- pracovníci s nejistými a nevýhodnými pracovními smlouvami (zejména starší a mimo ochranu mechanismů regulujících pracovní trh);
- lidé s nízkými příjmy a chudí;
- nekvalifikovaní (zejména s nedokončenou základní školou);
- mentálně či psychicky handicapovaní;
- drogově závislí;
- děti vyrůstající v problémových rodinách (zejména týrané děti);
- delikventi (věznění i na svobodě, ale se záznamem v trestním rejstříku);
- mladí (bez pracovních zkušeností);
- imigranti (zahraniční pracovníci, uprchlíci i azylanti);
- různě vymezené minority (rasově, nábožensky, jazykově a kulturně);
- osoby zbavené volebního práva;
- příjemci sociálních dávek (včetně osob, které je nečerpají pro svou nezpůsobilost o ně požádat);
- obyvatelé upadajících území nebo lokalit majících charakter ghett;
- bezdomovci, osoby, jejichž způsob života je vnímán a stigmatizován jako deviantní
- osoby neschopné mobility;

- sociálně izolovaní bez přátel a rodin

(Mareš, 2006)

V české společnosti zaujímá výsadní postavení sociálně vyloučených osob/ skupin romské etnikum. Napříč společností je pro něj charakteristická nízká sociální úroveň, která je dána nízkou vzdělaností a tím i nízkou kvalifikací. Od těchto dvou příčin závisí i vysoká míra nezaměstnanosti. Tím se nakupují další problémy: např. nízká sociální pozice ve společnosti, závislost rodin na sociálních dávkách, kriminalita orientovaná na drobné krádeže aj.

(Krebs, 2005)

2 Sociální integrace

Za ukazatele vyspělé společnosti můžeme považovat to, jak se společnost s nepříznivými sociálními situacemi vypořádává, jaké nabízí opatření pro lidi zasažené exkluzí nebo vyloučením ohrožené. Na scénu se tak dostávají integrační procesy, které mají být nápomocny ke zlepšení kvality života sociálně znevýhodněných občanů či jejich skupin.

Integrace je „*Snaha o začleňování sociálně nebo zdravotně znevýhodněných lidí do společnosti, včetně pracovního začlenění. Je to široce uznávaný ideál novodobé sociální práce- opak sociálního vylučování, s nímž se hendikepovaní setkávali a dosud často setkávají. Novosad rozlišuje asimilační a adaptační směr. Asimilační znamená, že hendikepovaná menšina by se měla snažit přizpůsobit nehendikepované většině a v maximální míře s ní splynout. Názor zdůrazňující adaptaci považuje asimilační směr za společný problém majority i minority; mezi hendikepovanými a nehendikepovanými má vzniknout partnerský vztah, který se stává pro obě strany významnou hodnotou.*” (Matoušek, 2008)

Proces sociální integrace lidí ze sociálně vyloučených lokalit musí probíhat zároveň v mnoha oblastech. Mezi ně patří bydlení, zaměstnanost, vzdělávání, sociální služby, bezpečnost, rodina a sociálně- právní ochrana dětí. Spolupráce by měla probíhat na úrovni více institucí (škola, policie, neziskové organizace, obce a města...) a měla by vést k propojení a návaznosti, aby byla zachována účinnost. Na koordinaci by se měli podílet zejména obce a města. (Agentura pro sociální začleňování)

2. 1 Sociální začleňování

Sociální začleňování neboli inkluze je „*souhrnné označení pro postupy a strategie, které předcházejí sociálnímu vylučování, resp. pro postupy, jejichž cílem je zahrnout do společnosti lidi předtím vyloučen. Člověk zahrnutý do společnosti je touto společností přijímán a oceňován, může podle svého rozhodnutí a zájmu participovat na společenském životě... Prevencí sociálního vylučování je zejména podpora účasti obyvatel na vzdělávání a začleňování maximálního možného počtu lidí do práce, kromě toho i garantování minimálního příjmu a poskytování sociálních služeb.*” Matoušek (2008)

V zákoně č. 108/ 2006 Sb., o sociálních službách se dočteme, že „*sociální začleňování je proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, so-*

ciálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.”

Marginalizované sociálně vyloučené osoby nebyvají součástí budování kvality individuálního ani kolektivního společenského života. Rovněž lze říci, že společnost jim toto právo odpírá. Nicméně vlivem lidské soudržnosti a solidarity se jim nabízí možnosti jak svou situaci řešit.

„Kvalita života je výsledkem vzájemného působení sociálních, zdravotních, ekonomických a environmentálních podmínek lidského a společenského rozvoje. Sociální soudržností rozumíme sociální vztahy, sdílené identity, mezilidskou důvěru, sociální kontrolu a solidaritu, stejně jako loajalitu a vzájemná očekávání, která si lidé každodenně ve svých vzájemných vztazích budují a prokazují. Sociální soudržnost vzniká v každodenních interakcích lidí, kteří vystupují ze své individuální anonymity, podílejí se na veřejném nebo kolektivním životě a přijímají svůj díl odpovědnosti za dění mimo hranice jejich úzce vymezených individuálních zájmů. Nejdůležitějšími sociálními institucemi, které se na vzniku a/nebo udržování sociální soudržnosti podílejí, jsou rodina, škola, občanská společnost, církve, geograficky definované komunity (sousedství, obce, města), sociální stát a kulturní a hodnotové klima ve společnosti. Protože je sociální kapitál⁵ budován v každodenních akcích individuí je natolik komplexním a autonomním jevem, že neexistuje přímá cesta jak budovat sociální soudržnost shora prostřednictvím nějakého administrativního rozhodnutí. Shora lze nicméně efektivně podporovat instituce, které jsou zdroji a katalyzátory sociálního kapitálu, nebo zmírňují některá společenská napětí a nerovnosti. Míra sociální soudržnosti příznivě ovlivňuje jak kvalitu života jednotlivců, tak podmínky života celých kolektivit. ” Potůček (2002)

⁵ Sociální kapitál je „ souhrn všech sociálních vazeb a k nim se vztahujících norem, které člověk využívá pro své společenské uplatnění. Primární sociální kapitál pro dítě je jeho rodina- přítomnost obou rodičů v rodině, kvalita jejich manželství, jejich vazby v místní komunitě, vazby přátelské a profesionální. U dospělého jsou to všechny pospolitostní vazby a jejich normy. ” Matoušek (2008)

3 Sociální práce jako nástroj sociálního začleňování

Ve vládní strategii sociálního začleňování 2014- 2020 se uvádí následující definice sociální práce: „*Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomoc jednotlivcům, skupinám či komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování v jim přirozeném prostředí. Sociální práce se dále zaměřuje na tvorbu příznivých společenských podmínek a to tak, aby bylo dosaženo stanoveného cíle. Podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Zásahuje tam, kde se lidé dostávají do konfliktu se svým sociálním prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti a solidarity. Sociální práce je základní nástroj pro sociální začleňování osob sociálně vyloučených nebo sociálním vyloučením ohrožených.*”

Matoušek (2008) popisuje sociální práci jako „*společenskovědní disciplínu i oblast praktické činnosti, jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin, delikvence mládeže, nezaměstnanosti aj.). Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění. Kromě toho pomáhají vytvářet pro jejich uplatnění příznivé společenské podmínky. Sociální práce je hlavním přístupem při poskytování sociální pomoci.*”

Z výše uvedených definic vyplývá, že sociální práce zabírá poměrně široké pole působnosti a zajímá se o různorodé jedince či skupiny v jakémkoli období života člověka, přesto stále podobnými, ne- li stejnými problémy. Řešení daného problému se tak odlišuje v individuálním přístupu člověka, který se ocitl v nepříznivé sociální situaci a možnostech řešení bezvýhodného stavu z pohledu sociální práce.

Konkrétní příklad pomoci můžeme prezentovat na zajímavém projektu brněnské neziskové organizace Ratolest.⁶ O projektu informovala česká televize (2014) : Omalovánky, sešity, míč a v hlavě připravené výukové hry. Takto vyzbrojené chodí ke 3 ubytovnám pro sociálně slabé v Brně pracovníci neziskové organizace Ratolest. Pracují především s předško-

⁶ Zdarma je poskytováno široké rozpětí sociálních služeb dětem a mládeži, kteří mají jedno společné - vyrůstají v nefungujících rodinách. Dětem a mladým lidem jsou sociální pracovníci nápomocni odborně řešit potíže v rodině, ve škole, ve vztazích s vrstevníky i jejich okolím. Pozornost je věnována i prevenci v oblasti drog, sexu, šikany a kriminality. Děti tak mohou svůj volný čas trávit smysluplněji. Hlavní úsilí spočívá v tom, aby se děti dokázaly lépe začlenit do společnosti. (www. ratolest.cz)

láky. Jako první v Česku si s nimi hrají přímo před ubytovnou. Děti mezi 3 a 6 lety na ubytovnách přibývá. V ubytovnách tráví celé dny, nechodí do školek a nemohou samy ani do dětských klubů. Výchova je negativně ovlivňována celou skupinou na ubytovně. Nemají pak dobré vzory ani znalosti, což se projeví ve škole i v dospělosti. Děti jsou tedy tímto pobytem na ubytovnách ohroženy a ovlivněny. Podle brněnského magistrátu je takto ohrožených asi 95 dětí, ve skutečnosti však víc.

Vládní strategie sociálního začleňování 2014- 2020 se zaměřuje na následující oblasti sociální integrace prostřednictvím sociální práce:

Podpora přístupu k zaměstnání a jeho udržení-vytvářet podmínky pro vstup a udržení se na trhu práce pro osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené

Sociální služby- kvalita, dostupnost, prostupnost a komplexnost

Podpora rodiny- zajistit dostupné, provázané a kvalitní služby pro rodiny, děti a mládež, posílení ekonomické stability rodin a jejich samostatnost s důrazem na svobodu volby rodinné strategie, zejména v oblasti sladování profesního, rodinného a osobního života

Podpora rovného přístupu ke vzdělání pro všechny

Přístup k bydlení- zvýšení dostupnosti bydlení pro osoby ohrožené vyloučením z bydlení nebo po jeho ztrátě

Podpora přístupu ke zdravotní péči

Zajištění slušných životních podmínek- zajistit adekvátní příjem a prevenci ztráty příjmu pro osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené

Podpora dalším začleňujícím veřejným službám (mimo sektor sociálních služeb)- integrovaný systém kvalitních a dostupných služeb pro osoby závislé nebo závislostí ohrožené postavený na stabilním systému financování; zajištění provázanosti těchto služeb s dalšími začleňujícími službami a institucemi; aplikace moderních metod sociální práce, zjišťování potřebnosti, zajištění kvality, administrace a managementu.

Na základě dané strategie by měla být přijímána opatření na poli jednotlivých součástí sociální politiky (rodinná, bytová, vzdělávací, zaměstnanosti...), která umožní dosáhnout výše zmíněných cílů.

3. 1 Sociální služby

Sociální práce je na praktické úrovni realizovaná prostřednictvím sociálních služeb. Zákon č. 108/ 2006 Sb., o sociálních službách, rozumí sociální službou činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.

Matoušek popisuje sociální služby jako: „*všechny služby, krátkodobé i dlouhodobé, poskytované oprávněným uživatelům, jejichž cílem je zvýšení kvality klientova života, případně i ochrana zájmů společnosti*”

Sociální služby se zaměřují na tři oblasti: služby sociálního poradenství, sociální péče⁷ a prevence a jsou pobytového, ambulantního nebo terénního (v přirozeném prostředí klienta) charakteru. (Zákon č. 108/ 2006 Sb. ve znění pozdějších předpisů,)

Sociální poradenství zahrnuje základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. Základní sociální poradenství poskytuje osobám potřebné informace přispívající k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Sociální poradenství je základní činností při poskytování všech druhů sociálních služeb a poskytovatelé sociálních služeb jsou vždy povinni tuto činnost zajistit. Odborné sociální poradenství je poskytováno se zaměřením na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin osob v občanských poradnách, manželských a rodinných poradnách, poradnách pro seniory, poradnách pro osoby se zdravotním postižením, poradnách pro oběti trestných činů a domácího násilí a zahrnuje též sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností. (Zákon č. 108/ 2006 Sb.)

„Základní sociální poradenství poskytuje informace o postupech vyplývajících z předpisů o důchodovém a nemocenské pojištění, státní sociální podpoře, sociální pomoci, zaměstnanosti a sociálně- právní ochraně. Zprostředkovává osobám v obtížné sociální situaci infor-

⁷ Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. Jedná se o následující služby: osobní asistence, pečovatelská služba, tísňová péče, průvodcovské a předčitatelské služby, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby, centra denních služeb, denní a týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem, chráněné bydlení, sociální služby ve zdravotnických zařízeních ústavní péče (Zákon č. 108/ 2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů)

mace o formách sociální pomoci v dané lokalitě. Jeho součástí je i tzv. občanské poradenství, které napomáhá k řešení všech životních situací občanů. Odborné sociální poradenství je specializovaná činnost zaměřená na zjištění rozsahu a charakteru obtížné sociální situace, zjištění příčin jejího vzniku, poskytnutí informací o možnostech řešení a usměrnění osoby při volbě a uplatňování forem sociální pomoci.” Matoušek (2008)

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. (Zákon č. 108/ 2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů)

Matoušek se na prevenci zaměřuje jako na: „ *Soubor opatření, jimiž se předchází sociálnímu selhání, a to zejména těm typům, které ohrožují základní hodnoty společnosti (kriminalita, prostituce, toxikomanie, xenofobie, rasismus, sociální parazitismus, násilí a pod.). primární prevence je cílena na celou populaci nebo na určitou skupinu v době, kdy se očekávaný problém této skupiny ještě nemanifestoval. Sekundární (indikovaná) prevence má jako cílovou skupinu osoby se zvýšeným rizikem sociálního selhání, případně osoby, u nichž už k selhávání dochází, ale jeho míra se ještě nedá indikovat. Terciární prevence by se měla provádět u osob, u kterých již k sociálnímu selhání došlo.”*

Dále Matoušek (2008) poukazuje na to, že v České republice jsou preventivní aktivity zatím nesystematické a nekoordinované. Vyhýbají se tradičním rizikům, které více ohrožují společnost (abúzus alkoholu v podobě piv, rasismus apod.) a preventivní kampaně se tak spíše zaměřují na nové typy ohrožení (nealkoholové drogy apod.). Matoušek rovněž vytýká malou invenci při tvorbě preventivních aktivit a malou účinnost.

Služby sociální prevence podle zákona o sociálních službách

- Raná péče je terénní služba, popřípadě doplněná ambulantní formou služby, poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu. Služba je zaměřena na podporu rodiny a podporu vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby.

- Telefonická krizová pomoc je terénní služba poskytovaná na přechodnou dobu osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života nebo v jiné obtížné životní situaci, kterou přechodně nemohou řešit vlastními silami.
- Tlumočnické služby jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované osobám s poruchami komunikace způsobenými především smyslovým postižením, které zamezuje běžné komunikaci s okolím bez pomoci jiné fyzické osoby.
- Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.
- Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.
- Kontaktní centra jsou nízkoprahová zařízení poskytující ambulantní, popřípadě terénní služby osobám ohroženým závislostí na návykových látkách. Cílem služby je snižování sociálních a zdravotních rizik spojených se zneužíváním návykových látek.
- Krizová pomoc je terénní, ambulantní nebo pobytová služba na přechodnou dobu poskytovaná osobám, které se nacházejí v situaci ohrožení zdraví nebo života, kdy přechodně nemohou řešit svoji nepříznivou sociální situaci vlastními silami.
- Intervenční centra
- Nízkoprahová denní centra poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby pro osoby bez přístřeší.
- Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.

- Noclehárny poskytují ambulantní služby osobám bez přístřeší, které mají zájem o využití hygienického zařízení a přenocování.
- Služby následné péče jsou ambulantní nebo pobytové služby poskytované osobám s chronickým duševním onemocněním a osobám závislým na návykových látkách, které absolvovaly ústavní léčbu ve zdravotnickém zařízení, absolvovaly ambulantní léčbu nebo se jí podrobují, nebo osobám, které abstinují.
- Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.
- Sociálně aktivizační služby pro seniory a osoby se zdravotním postižením jsou ambulantní, popřípadě terénní služby poskytované osobám v důchodovém věku nebo osobám se zdravotním postižením ohroženým sociálním vyloučením.
- Sociálně terapeutické dílny jsou ambulantní služby poskytované osobám se sníženou soběstačností z důvodu zdravotního postižení, které nejsou z tohoto důvodu umístitelné na otevřeném ani chráněném trhu práce. Jejich účelem je dlouhodobá a pravidelná podpora zdokonalování pracovních návyků a dovedností prostřednictvím sociálně pracovní terapie.
- Terapeutické komunity poskytují pobytové služby i na přechodnou dobu pro osoby závislé na návykových látkách nebo osoby s chronickým duševním onemocněním, které mají zájem o začlenění do běžného života.
- Terénní programy jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života. Služba může být osobám poskytována anonymně.
- Sociální rehabilitace je soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a

dovedností, posilováním návyků a nácvikem výkonu běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí. Sociální rehabilitace se poskytuje formou terénních a ambulantních služeb, nebo formou pobytových služeb poskytovaných v centrech sociálně rehabilitačních služeb.

Existence sociálních služeb je důsledek fungování sociálního státu, který poskytuje materiální příspěvky a služby (v mezích zákona) svým občanům, kteří nejsou schopni se sami o sebe postarat (hendikepovaní, nezaměstnaní, staří apod.). Děje se tak formou regulace osobních/ rodinných příjmů, podporou péče o zdraví, podporou bydlení, vzdělávání, pracovního výcviku, podporou poskytování sociálních služeb. Sociální péče (v širším významu- sociální služby, sociální dávky) státu vychází ze společenské solidarity. Veřejnoprávní subjekt fungujícího sociálního státu tak garantuje sociální ochranu pro své občany, aby zabránil nepříznivé sociální situaci popřípadě eliminoval následky a nacházel účinná opatření při řešení neblahé situace- poskytuje dávky, služby, zdravotní i sociální prevenci, sociálně- právní ochranu dětí, zajišťuje bezpečnost práce aj.

3. 1. 1 Státní sociální podpora

Státní sociální podpora je systém dávek, díky kterým stát přispívá na výživu a ostatní základní potřeby dětí a rodin a napomáhá s pokrytím nákladů při některých sociálních situacích. Státní sociální podporu upravuje zákon č. 117/ 1995 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Na základě zákona jsou poskytovány tyto dávky: přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, porodné, rodičovský příspěvek, pohřebné.⁸

Žádosti o poskytování dávek státní sociální podpory vyřizují krajské pobočky Úřadu práce ČR podle místa trvalého pobytu osoby, která má na dávku nárok. (www.mpsv.cz)

3. 1. 2 Pomoc v hmotné nouzi

Pomoc v hmotné nouzi upravuje zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů a další právní předpisy, zejména zákon č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 389/2011 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o pomoci v hmotné nouzi.

⁸ Od 1. ledna 2013 nejsou součástí státní sociální podpory dávky pěstounské péče. Jsou vedeny v zákoně č. 359/ 1999 Sb., o sociálně- právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Je formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb, za předpokladu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení. Nedílnou součástí systému pomoci v hmotné nouzi je sociální práce s klienty. V rámci sociální práce některé úkoly kromě Úřadu práce České republiky vykonávají rovněž obecní úřady, které mají blíže k občanům a mohou tak v rámci sociální práce efektivněji reagovat na jejich problémy.

Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc.

Osoba či rodina v hmotné nouzi nemá dostatečné příjmy a její celkové sociální a majetkové poměry neumožňují uspokojení základních životních potřeb na úrovni ještě přijatelné pro společnost. Současně si tyto příjmy nemůže z objektivních důvodů zvýšit (uplatněním nároků a pohledávek, prodejem nebo využitím majetku) a vyřešit tak svoji nelehkou situaci vlastním přičiněním.

V hmotné nouzi není osoba,

- která prokazatelně neprojevuje snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním,
- která není v pracovním nebo obdobném vztahu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání,
- která je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnání,
- které nevznikl nárok na nemocenské nebo jí náleží ve snížené výši, a to z důvodu, že si přivodila pracovní neschopnost úmyslně,
- která je osobou samostatně výdělečně činnou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění,
- které za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky byla uložena sankce,

- která nastoupila výkon zabezpečovací detence nebo trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby.

Příspěvek na živobytí

Je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Nárok na příspěvek na živobytí vzniká osobě či rodině, pokud po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje příjem této osoby či rodiny částky živobytí.

Doplatek na bydlení

Druhá dávka pomoci v hmotné nouzi řeší nedostatek příjmu k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Dávka je poskytována nájemci nebo vlastníku bytu, který má nárok na příspěvek na živobytí. Výše doplatku na bydlení je stanovena tak, aby po zaplacení odůvodněných nákladů na bydlení (tj. nájmu, služeb s bydlením spojených a nákladů za dodávky energií) zůstala osobě či rodině částka živobytí.

Mimořádná okamžitá pomoc

Je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit. Zákon stanoví šest takových situací:

1. Nejsou plněny podmínky pro poskytnutí opakovaných dávek, ale v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví. Dávku lze poskytnout v částce, která doplní příjem osoby do výše existenčního minima (v případě nezaopatřeného dítěte do životního minima).
2. Postižení vážnou mimořádnou událostí (živelní pohroma, ekologická havárie, požár apod.)
3. Nedostatek prostředků k úhradě jednorázového výdaje spojeného např. se zaplacením poplatku za vystavení duplikátů osobních dokladů nebo v případě ztráty peněžních prostředků.
4. Nedostatek prostředků k nákupu nebo opravě předmětů dlouhodobé potřeby
5. Nedostatek prostředků k uhrazení odůvodněných nákladů vznikajících v souvislosti se vzděláním nebo se zájmovou činností nezaopatřených dětí a na zajištění nezbytných činností souvisejících se sociálně-právní ochranou dětí.

6. Ohrožení sociálním vyloučením. Jde např. o situace osob vracejících se z vězení, z dětského domova a z pěstounské péče po dosažení zletilosti nebo po ukončení léčby chorobných závislostí. Dávku lze poskytnout do výše 1000 Kč. V průběhu roku může být poskytnuta opakovaně, součet však nesmí překročit čtyřnásobek částky životního minima jednotlivce.

K vyřízení žádosti o pomoc v hmotné nouzi je příslušná Krajská pobočka Úřadu práce České republiky podle místa trvalého pobytu. Pracovníci Krajské pobočky Úřadu práce České republiky jsou povinni pomoci s vyplněním žádosti, informovat o podmínkách nároku a vždy žádost přijmout. Pouze na základě podané žádosti a po zhodnocení plnění podmínek může být rozhodnuto, zda je na danou dávku nárok. (www.mpsv.cz)

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Úvod k praktické části práce

V teoretické části jsme se věnovali problematice sociálního vyloučení v kontextu České republiky, zejména faktorům, které tomuto stavu přispívají. Dále jsme určili sociální práci jako hlavní nástroj sociálního začleňování a uvedli jsme si jaké k tomu má prostředky prostřednictvím legislativy sociálního státu.

V praktické části se zaměříme na finanční vzdělávání jako preventivní opatření v boji proti (extrémnímu) zadlužování sociálně vyloučených osob nebo tímto ohrožených. Charakterizujeme úroveň finanční gramotnosti a na základě zjištěných nedostatků vytvoříme návrh kurzu, který by s danou problematikou seznamoval jednoduše a efektivně.

Jako výzkumnou metodu volíme analýzu dokumentů- výzkumů provedených v rámci zjišťování finanční gramotnosti občanů a spisové dokumentace osob v sociálním vyloučení ke zmapování nejdůležitějších krizových bodů na jejichž základě bude možné připravit plán předcházení zadluženosti a možností řešení neblahé finanční situace.

5 Finanční gramotnost jako cíl finančního vzdělávání

„ Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace.” Národní strategie finančního vzdělávání (2010)

Výzkum v oblasti finanční gramotnosti obyvatel české republiky byl proveden v období od května do října 2010 prostřednictvím agentury STEM/ MARK a. s. pro Ministerstvo financí ČR a Českou národní banku. Jednalo se o Kvantitativní výzkum- Finanční gramotnost obyvatel ČR. Byly zjištěny mimo jiné následující údaje: O svých financích má přehled 92 % dotázaných. Rozpočet si vytváří 45 % domácností, z nichž většina alespoň někdy dodržování kontroluje. Pravidelně si odkládá peníze jako rezervu 60% lidí. Rezervu pro případ ztráty příjmu si tvoří 37 % lidí. Třetina lidí si nevytváří rezervy na stáří a uvádí, že není z čeho. Dostatečným zajištěním na stáří disponuje dle svého názoru 44 % zúčastněných. Většina lidí využívá pouze základní finanční produkty. Dle svého vyjádření zná rozdíl mezi kreditní a debetní kartou 62 % dotázaných, ale z nich správně odpovědělo 52 %. Kreditní kartu využívá 24 % občanů a z toho většina na běžné nákupy. Pro výběr úvěru uvádí dotazovaní jako hlavní kritéria výši měsíční splátky (80 %) a úrokovou sazbu (71 %). Svě účty platí vždy a včas 65 % lidí. Kdyby lidé nebyli schopni splácet, 64 % by informovalo své věřitele. Necelá třetina ví, co je zkratka RPSN. Třetina z těch, kteří tvrdí, že ví co znamená ji nedokáže správně rozepsat.⁹ Jen 16 % respondentů skutečně ví, co znamenají zkratky p. m./ p. a. Necelé čtvrtině dotázaných se v minulých 12 měsících stalo, že jejich příjmy nepokryly náklady, toto většina řešila omezením výdajů. Celkem 36 % respondentů si nabízenou smlouvu před podpisem přečte a zeptá se na nejasnosti. Všem u smlouvách rozumí asi desetina lidí.

⁹ RPSN je roční procentní sazba nákladů, která udává procenta z dlužné částky, které musí dlužník zaplatit za období jednoho roku. Kromě splátky úvěru jsou do ní zahrnuty veškeré finanční závazky, které se týkají půjčky, např. poplatků za vedení půjčky, pojištění schopnosti splácet aj. ([www. bankovnipoplatky. com](http://www.bankovnipoplatky.com))

Z výzkumu je patrné, že lidé si myslí, že své individuální finance spravují dobře a umí se zorientovat ve světě financí. Z výsledků ale plyne, že zaostávají v orientaci základních finančních pojmů. Jedním z důsledků je i zanedbané finanční vzdělávání občanů. Nutno podotknout, že se snad blýská na lepší časy. Finanční vzdělávání je celospolečenskou potřebou. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice nezapomíná na tento trend a na jeho základě je výuka finanční gramotnosti povinně zahrnuta do rámcové vzdělávacích programů základních škola od 1. září 2013. Zcela dořešena není otázka vzdělávání dospělých.

Ministerstvo financí v roce 2007 nechalo zpracovat průzkum na téma finanční vzdělávání. Cílem bylo zjistit postoje českých občanů k dané problematice a míru individuální potřeby se v tomto směru vzdělávat. Mimo jiné byly zjištěny tyto závěry: Asi tři čtvrtiny dospělé populace považují znalost pojmů a přímo vzdělávání a získávání nových informací z finanční oblasti za důležité. Téměř 93 % souhlasí s možností objasnit základní pojmy z oblasti finančního světa na středních školách, necelá polovina již na základních školách. Většina respondentů preferuje pasivní formu případného dalšího vzdělávání- 75 % má zájem o čtení letáků, brožur, článků na internetu, 60 % by četlo odborné přílohy v tisku nebo sledovaly specializované pořady v televizi, Asi 30 % by přivítalo specializované kurzy nebo semináře. Většina by se účastnila, bylo-li by finanční vzdělávání zdarma, bez propagace konkrétního poskytovatele. Převážná většina se shoduje na potřebě vzdělávání celé populace v oblasti tvorby rodinného rozpočtu, investic a úvěrů.

„Definice finanční gramotnosti je strukturovaná. Finanční gramotnost jako správa osobních/rodinných financí zahrnuje tři složky: gramotnost peněžní, cenovou a rozpočtovou. Peněžní gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.). Cenovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro porozumění cenovým mechanismům a inflaci. Rozpočtovou gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu osobního/rodinného rozpočtu (např. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle a rozhodovat o alokaci finančních zdrojů) a zahrnuje i schopnost zvládat různé životní situace z finančního hlediska. Rozpočtová gramotnost zahrnuje vedle výše popsané obecné složky také dvě složky specializované: správu finančních aktiv (např. vkladů, investic a pojištění) a správu finančních závazků (např. úvěrů nebo leasingu). To předpokládá v obou případech orientaci na trhu různě komplikovaných finančních produktů a služeb, schopnost mezi sebou jednotlivé produkty či služby porovnávat a volit ty nejvhodnější s ohledem na konkrétní

životní situaci.” Národní strategie finančního vzdělávání (2010)

Finančně gramotný občan by měl ovládat následující kompetence. Má alespoň hrubou představu o tom, kolik má aktuálně k dispozici vlastních peněz, sestavuje si rozpočet a sleduje jeho dodržování a plánuje své výdaje alespoň na měsíc dopředu. Je připraven na situaci ztráty hlavního příjmu a vytváří si rezervy (např. pravidelným odkládáním části příjmu). Tyto rezervy mohou být jak obecného charakteru (nepředvídané výdaje), tak konkrétně zaměřené (např. ztráta příjmu či financování výdajů ve stáří). Člověk finančně znalý již přemýšlel o tom, z čeho bude žít ve stáří. Při výběru finančního produktu zvažuje více nabídek a více zdrojů informací. Zná základní finanční produkty (např. v oblasti platebních karet zná rozdíl mezi kartou debetní a kreditní, zejm. pokud např. kreditní kartu skutečně používá), je si vědom rizik spojených s některými finančními produkty (např. platebními kartami, ví, co dělat, když dojde k odcizení či ztrátě platební karty). Ví, podle čeho si vybírat finanční produkty (např. spotřebitelský úvěr), platí své účty včas, sleduje svoji finanční situaci. Dříve, než si něco koupí, pečlivě zvažuje, zda si to může dovolit. Uvědomuje si, že nelze získat současně minimální míru rizika, vysoký výnos a okamžitou likviditu. Má připraveno řešení v případě obtížné finanční situace, informuje věřitele o své neschopnosti splácet. Ví, že existuje pojištění vkladů. Rozumí tomu, co inflace znamená v praktickém životě a zná její výši. Ví, co znamená zkratka RPSN, zná skutečný význam RPSN. Ví co znamenají zkratky p.a a p.m. Smlouvu si nejdříve přečte a teprve poté ji podepíše. Ví, že si může stěžovat a kde. Ví, kde získá potřebné informace. (STEM/ MARK, 2010)

6 Finanční gramotnost versus sociálně vyloučení občané

Poznatky z výzkumů finanční gramotnosti a vzdělávání nejsou v dostatečné míře možné aplikovat na osoby ohrožené sociálním vyloučením nebo jím zasažené. Jak je patrné z teoretických výstupů práce, jejich způsob života se neshoduje z běžným společenským standardem. Jestliže se ve finanční problematice průměrně orientuje veřejnost, pak lze předpokládat, že sociálně vyloučení lidé na tom budou ještě hůře. Pro naše potřeby je důležité to, co by měl finančně gramotný člověk ovládat v co nejkomplexnější míře. Nízké vzdělání, nezaměstnanost, příjmová nejistota, nevyhovující bydlení, zanedbávání zdraví, závislost na sociálních dávkách, vysoká zadluženost a přenos tohoto stylu života na budoucí generaci jsou hlavní charakteristiky osob v sociálním vyloučení.

Agentura pro sociální začleňování popisuje problém zadluženosti sociálně vyloučených domácností takto: „*Rozsáhlá zadluženost domácností v sociálně vyloučených lokalitách je způsobena hlavně širokou dostupností malých a nezajištěných úvěrů s vysokým úrokem a nepřiměřenými sankcemi pro osoby s nulovou úvěruschopností a také existencí lichvy¹⁰ v těchto lokalitách. Zadluženost působí jako překážka pro získání formálního zaměstnání. Jakmile tito lidé uzavřou formální pracovní poměr, stává se značná část jejich mzdy předmětem vymáhání dluhů. Proto je neformální zaměstnání a pobírání sociálních dávek zjevně v tomto ohledu pro ně výhodnější strategií. Podíl takto dotčených osob na pracovním trhu zůstane nadále nízký, pokud nezískají podporu při překonávání zadluženosti. Je také nutno zdůraznit, že zadlužováním sociálně vyloučených lidí a jejich případnou postupnou destrukcí vznikají vícenásobné náklady celé společnosti (náklady na prevenci a řešení kriminality související s řešením situace akutního zadlužení, náklady na ústavní výchovu nezletilých dětí odebraných z rodin ze sociálně-ekonomických důvodů a další, ztráty na povinných platbách vzniklé nelegální prací osob postižených exekucí, náklady na sociální dávky atd.). Jednou z priorit státní politiky by proto měl být komplexní projekt ochrany společnosti před následky destruktivního zadlužování.*”

¹⁰ Nový občanský zákoník (zákon č.89/ 2012 Sb., ve znění pozdějších předpisů) definuje lichvu: „*Neplatná je smlouva, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit, či poskytnout plnění jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.*”

Pro řešení případů zadluženosti jsou podle vládní agentury pro sociální začleňování vhodná následující opatření:

- *intenzivní monitoring zadlužování v sociálně vyloučených lokalitách*
- *vytvoření systému vzdělávání ve finanční gramotnosti (vzdělávání ve finanční gramotnosti by mělo být součástí každého rekvalifikačního kurzu, vzdělávání ve finanční gramotnosti by měli být i úředníci a sociální pracovníci, kteří pracují s obyvateli sociálně vyloučených lokalit, zavedení výuky finanční gramotnosti na ZŠ a SŠ)*
- *vznik a podpora terénní sociální práce (zajištění dostatečného počtu terénních pracovníků a jejich alespoň základní vzdělání v oblasti dluhového poradenství – poskytnutí finančního a dluhového poradenství na základní úrovni přímo v místě bydliště dotčených osob)*
- *podpora poskytování bezplatného finančně právního poradenství (zajištění kvalitního bezplatného finančního poradenství, ideálně navazujícího na terénní práci spojenou se základním finančním a dluhovým poradenstvím, zajištění dostatečné informovanosti obyvatel žijících v sociálně vyloučených oblastech a obyvatel, kterým sociální vyloučení hrozí, o možnosti bezplatného dluhového poradenství)*
- *omezování možnosti zneužívání sociálních dávek (institut zvláštního příjemce, ve vhodných případech využívání možnosti vyplácet část sociálních dávek poukázkami)*
- *podpora alternativních modelů řešení problému zadlužování a zmírnění následků předlužení*
- *protidluhové poradenství a vzdělávání ve finanční gramotnosti coby součást strategických plánů v sociálně vyloučených lokalitách*

Z celostátního hlediska by podle agentury pro sociální začleňování v problematice zadlužení pomohla tato opatření:

- *„regulace reklamy na spotřebitelské úvěry (povinnou součástí reklamy na spotřebitelské úvěry by mělo být varování před neuváženým zadlužováním a odkazy na certifikované programy finančního vzdělávání a finančně právního poradenství)*

- *regulace aktivního zadlužení (např. zavedení jednotného dozoru bank a nebankovních společností při provozování živnosti poskytování nebo zprostředkování spotřebitelského úvěru koncentrovaného pod ČNB, dále neomezování celkové výše úroků, tedy ceny produktu, naopak zvážit tzv. „zastropování“ výše sankcí ve vztahu k jistině, tedy půjčené částce či povinnost věřitele připisovat splátky nejprve na jistinu a pak teprve na příslušenství apod.)*
- *zákaz těch rozhodčích doložek ke smlouvám o spotřebitelském úvěru, které upírají spotřebiteli právo na nestranné a nezávislé rozhodnutí jeho sporu (tzn. zákaz rozhodců za určitým účelem, povinné vysokoškolské právní vzdělání rozhodců apod.)*
- *odstranění nedostatků identifikovaných v platné úpravě soudních sporů a exekucí (např. povinné předexekuční upomínky, zamezení zbytečným násobným exekucím u jednoho věřitele, aktualizace rozdělení pohledávek na přednostní a nepřednostní, umožnění státním věřitelům efektivně přistoupit na pouze částečné plnění pohledávky, tedy na smluvní prominutí/odpuštění části dluhu v rámci mimosoudního vyrovnání, srovnání/narovnání výše penále poplatků z prodlení z nájemného se zákonným úrokem z prodlení u peněžitých plnění apod.)*
- *odstranění nedostatků identifikovaných v platné úpravě tzv. osobního bankrotu (soud by měl mít možnost bez souhlasu věřitelů rozhodnout o uhrazení méně než stávajících min. 30 procent dlužné částky svým nezajištěným věřitelům + náklady, umožnit osobní bankrot i dlužníkům v posledních 5 letech pravomocně odsouzeným za trestný čin majetkové/hospodářské povahy, odstranit podmínku neexistence závazků z podnikání pro OSVČ bez zaměstnanců, součástí procesu zákonného oddlužení podle insolvenčního zákona by mělo být absolvování certifikovaného programu finančního vzdělávání, zákon by měl stanovovat povinnost konzultovat svůj rodinný rozpočet v pravidelných intervalech s neziskovým certifikovaným finančně právním poradcem pod hrozbou zrušení oddlužení apod.)*
- *efektivnější upozorňování na pohledávku orgánem veřejné správy či samosprávy, nebo jimi vlastněných organizací a společností, kde má určitý vliv stát”*

Nezisková organizace Člověk v tísni se mimo jiné věnuje problematice sociální integrace a na svých webových stránkách prezentuje byznys se zadlužeností: „V mediálním diskursu je celá problematika předlužení spojována s tématem lichvy. To je nepřesné již delší

dobu, ale v posledních letech, ve spojitosti s hospodářskou krizí a ztrátou bonity širokých vrstev populace, přibývá řada nových mechanismů, jak na zadluženosti vydělat. Společným rysem těchto nových praktik je minimální, popřípadě žádná finanční investice ze strany podnikatele. Jednotlivé praxe obchodování se zadlužeností naleznete v sekcích níže. Většina níže popsaných praktik je přitom legální, ale daleko za hranici etického podnikání. Nejzávažnější praxe jsou následující:

Zprostředkování úvěru

V naprosté většině případů se nejedná o skutečné zprostředkování, ale o obchod s nadějí, že by se nějaký úvěr mohl objevit. Taková společnost většinou inkasuje od klienta poplatky za analýzu v řádu 5 až 10 tisíc korun a následně klientovi oznámí, že v jeho dané situaci žádný produkt není možné získat. Tím kontrakt v lepším případě končí.

Lichva

Jedná se o klasický model vydělávání na sociálně slabších, kteří nedosáhnou, díky své sociální situaci na standardní a férový produkt od banky či velkých nebankovních společností. Lichva má celou řadu podob, ať už se jedná o úvěr poskytovaný obchodní společností, úvěr proti zástavě až po půjčku od soukromníka, kde zákonná pravidla nehrají žádnou roli. Lichvu není snadné identifikovat a rozhodně o lichvě nevypovídá výše RPSN, popřípadě výše úrokové míry. Základním rysem lichvy je minimální riziko pro lichváře při půjčování rizikovému klientovi. To lze jen ve dvou případech:

a) Půjčení peněz proti zastavené nemovitosti – zde se jedná víceméně o specifický typ zástavárny a smlouvy bývají koncipovány často tak, že klient o nemovitost přijde při sebemenším prodlení se splácením.

b) Půjčené nepatrného objemu finančních prostředků v kombinaci s vysokými sankcemi za jakékoli porušení smlouvy.

Důsledky lichvy jsou fatální z dlouhodobého hlediska.

Oddlužování

Zde se jedná o pouhý eufemismus a záměrné matení dlužníků. Klientům není nabízeno faktické oddlužení, ale pomocí rafinovaných praktik zhoršení finanční situace klienta. Praxe oddlužovacích agentur představuje jednu z nejzávažnějších forem obchodu s dluhy s nedozírnými následky.

Rozhodčí řízení

Nezbytnou součástí výše zmíněných způsobů obchodování s dluhy je využívání institutu rozhodčí doložky. Vzhledem ke klientelistické povaze vztahu mezi firmou a rozhodcem, je rozhodce motivován rozhodovat v zájmu svého klienta, tedy oné obchodní společnosti, což představuje jeden ze zásadních rozdílů mezi nezávislostí soudce a závislostí rozhodce. Tento problém se týká především smluvních vztahů, kde je výrazný nepoměr mezi oběma smluvními stranami.

Vymáhání pohledávky

Specifickou formu byznysu s dluhy představuje procedura vymáhání pohledávek. Ačkoli se jedná o zákonem definovaný mechanismus, ve své podstatě se jedná o jeden z potenciálně nejvýnosnějších byznysů, zvláště pro advokáty. Díky zcela chybné konstrukci legislativních předpisů zároveň systém motivuje k nebezpečným formám zneužívání, což v konečném důsledku vede k sociálnímu propadu dlužníků a zahlcení soudů.”

Besedová (2014) ve své metodice prezentuje toto zjištění: „Z praxe občanských poraden zabývajících se dluhovým poradenstvím vyplývá, že nezaměstnaní jsou více ohroženi předlužeností než zaměstnaní, neboť jsou schopni si půjčit i za nevýhodných podmínek, a navíc ztráta zaměstnání je jednou z nejčastějších příčin neschopnosti splácet závazky. Obecně lze říci, že rizikovější skupinu ve vztahu k zadlužení tvoří lidé s nižším příjmem. Zaměstnanost mohou negativně ovlivňovat exekuce či výkony rozhodnutí prováděné srážkami ze mzdy a příkázáním pohledávky. Nezaplatí-li dlužník svůj dluh dobrovolně a nepodaří-li se dohodnout na mimosoudním vyrovnání dluhu, nezbyvá věřiteli jiná možnost, než dluh vymáhat podáním žaloby u soudu a následně prostřednictvím výkonu rozhodnutí nebo exekuce. Při exekuci srážkami ze mzdy je zaměstnanci strhávána někdy i značná část jeho příjmu, což může snižovat jeho motivaci k práci či k vyššímu výdělku. Za správné provádění srážek ze mzdy odpovídá zaměstnavatel. V praxi se bohužel lze zejména u menších zaměstnavatelů setkat se špatným prováděním srážek, a někdy tak zaměstnanci zůstává nižší část mzdy, než mu podle zákona náleží. Hlavní problém nastává v okamžiku, kdy je navíc exekucí postihnut i dlužníkův účet u peněžního ústavu, na který mu chodí mzda či jiný příjem. V okamžiku, kdy nezabavitelná část mzdy či jiného příjmu přijde na účet dlužníka, je zablokována a dlužník nemůže s touto částkou žádným způsobem nakládat. V souladu s ustanovením § 304b občanského soudního řádu,

kteře platí i v případě exekucí, má dlužník možnost si jen jednou za celou dobu trvání výkonu rozhodnutí či exekuce vyžádat od peněžního ústavu vyplacení dvojnásobku životního minima jednotlivce. O výkonu rozhodnutí nebo exekuci příkázáním pohledávky z účtu u peněžního ústavu se dlužník dozví až v okamžiku, kdy je jeho účet výkonem rozhodnutí či exekucí postižen, neboť peněžní ústav dostává usnesení o nařizení výkonu rozhodnutí příkázáním pohledávky z peněžního účtu či exekuční příkaz k provedení exekuce dříve než dlužník. Ustanovení § 304b občanského soudního řádu tak dává dlužníkovi k dispozici alespoň nějaké finanční prostředky, aby moment překvapení, kdy zjistí zablokování svého účtu – většinou neúspěšnou snahou vybrat si u svého peněžního ústavu peníze dříve než doručením usnesení o nařizení výkonu rozhodnutí či exekučního příkazu – neměl fatální následky. Reakcí dlužníků na tuto situaci je nechat si vyplácet mzdu v hotovosti nebo si ji nechat poslat na účet někoho jiného, neboť exekucí může být postižen jen účet dlužníka, nikoli účet, na který chodí dlužníkovi příjem, ale jehož není vlastníkem. V současnosti prakticky neřešitelný problém nastává, pokud zaměstnavatel dlužníka nevyplácí mzdu v hotovosti a dlužník nemá možnost využít účet někoho třetího pro zaslání mzdy. Dlužník přestává mít zájem legálně pracovat a raději žije ze sociálních dávek či se živí nelegální prací, protože jinou možnost nemá. Dvojnásobným postižením příjmu exekucí, případně výkonem rozhodnutí, nejprve provedením zákonné srážky ze mzdy či jiného příjmu a následně postižením nezabavitelné částky, která dlužníkovi ze mzdy zůstala, exekucí na účet u peněžního ústavu, ztrácí nezabavitelná částka svůj význam. Dlužník nemá žádné prostředky na úhradu svých základních životních potřeb jako je jídlo a bydlení, což vede ke zvýšení kriminality a bezdomovectví. Daný problém se týká řady dlužníků a vyřešit ho může jen změna legislativy, například zavedením tzv. chráněných účtů. Jedná se o účty, které by byly chráněné před postižením exekucí a na něž by mohly chodit jen příjmy, kterou jsou exekucí nepostižitelné (např. dávky hmotné nouze) a příjmy, ze kterých již byla provedena exekuční srážka (typicky nezabavitelná částka mzdy či důchodu). Zřízení takového účtu by dlužníkovi zajistilo, že bude moci s částkami na účtu disponovat a hradit si své životní potřeby. Exekuce a výkon rozhodnutí tedy mohou zvyšovat nezaměstnanost a dávají prostor pro nelegální zaměstnávání. V řadě případů si dlužníci myslí, že pokud je na jejich majetek vedena exekuce, nemá cenu pracovat, neboť exekutor jim stejně zabaví celou mzdu či jim nechá jen životní minimum. Dlužníci zpravidla nemají ponětí, jakou částku jim je zaměstnavatel povinen při srážení exekuce ponechat. Aby nedocházelo ke zvyšování nezaměstnanosti, je nutné takové dlužníky v oblasti prevence a řešení zadluženosti vzdělávat, a to například prostřednictvím seminářů pořádaných na úřadech práce či publikováním finančně právních rad v obec-

ních zpravodajích. Negativní vliv exekucí na zaměstnanost lze spatřovat i v praxi některých zaměstnavatelů, kteří nechtějí zaměstnávat lidi, na jejichž mzdu je vedená exekuce, a dokonce se takových zaměstnanců snaží zbavit. Vzhledem k tomu, že vypovědět pracovní poměr z důvodu vedené exekuce nelze, nutí takový zaměstnavatel zaměstnance podepsat dohodu o ukončení pracovní poměru pod hrozbou okamžitého zrušení pracovního poměru pro hrubé porušení pracovních povinností. Zaměstnavatel předpokládá, že zaměstnanec se proti takovému postupu nebude soudně bránit, neboť většina zaměstnanců s nižším vzděláním nezná svoje práva v pracovněprávním vztahu. Uvedený postoj těchto zaměstnavatelů samozřejmě nelze schvalovat. Na druhou stranu je nutné si uvědomit, že exekuce prováděná srážkami ze mzdy klade na zaměstnavatele nároky, neboť zaměstnavatel nese odpovědnost za správné provádění srážek. Určitý pozitivní vliv zadluženosti na zaměstnanost lze spatřovat v případě oddlužení. Pokud se dlužník rozhodne řešit svoje dluhy oddlužením (neboli vyhlášením osobního bankrotu), podá si návrh na povolení oddlužení k soudu, splní zákonem stanovené podmínky pro schválení oddlužení a soud mu schválí oddlužení splátkovým kalendářem, je značně motivován k udržení si stálého legálního zaměstnání. Dlužník totiž potřebuje mít legální příjem, ze kterého může zpravidla po dobu 60 měsíců plnit splátkový kalendář tak, aby zaplatil alespoň 30 % svých závazků a soud ho po splnění oddlužení na jeho návrh mohl osvobodit od placení zbylých závazků a dlužník dostal druhou šanci na život bez dluhů. Oddlužení splátkovým kalendářem trvá zpravidla 60 měsíců, může však trvat i kratší dobu, pokud je dlužník schopen zaplatit 100 % svých závazků dříve než za pět let. Dlužník je motivován i ke snaze o co nejvyšší příjem, který mu může zajistit dřívější splacení dluhů, a tím pádem i rychlejší skončení oddlužení, případně mu může, povolí-li to soud, zůstat vyšší částka k živobytí. Pro zaměstnavatele by měl být dlužník v oddlužení probíhajícím splátkovým kalendářem zárukou dobrého a práce si vážícího zaměstnance, neboť takový dlužník si je dobře vědom, že ztráta zaměstnání v průběhu schváleného oddlužení může znamenat zrušení oddlužení a prohlášení konkursu, ve kterém by byl prodán veškerý dlužníkuv majetek a nezaplacené dluhy mohly být nadále věřiteli vymáhány v exekuci...Nezaměstnaní bývají skupinou velmi ohroženou zadlužeností a problémy se splácením svých závazků. V oblasti zvyšování finanční gramotnosti nezaměstnaných je proto významná spolupráce s Úřadem práce, který může s pomocí neziskové organizace pořádat semináře o dluhové problematice pro své klienty. Některé pobočky úřadů práce zařazují semináře týkající se finanční a dluhové problematiky i do individuálních akčních plánů. Zvyšování finanční gramotnosti nezaměstnaných je důležité, neboť ztráta zaměstnání je jednou z nejčastějších příčin nezvládnutí splácet své závazky a řada dlužníků neví, jak se v tako-

vé situaci zachovat, aby svoji zadluženost ještě nezvýšila. Na semináři se mohou dozvědět, že při vzniku problémů se splácením je důležité s věřiteli komunikovat, jaké postupy při ztrátě zaměstnání uplatnit, jak se zachovat v případě exekuce a jaké možnosti mají po nástupu do zaměstnání.”

Další podstatná část dluhů je spjata s bydlením. Při studiu spisové dokumentace klientů odboru sociálních věcí- oddělení terénní sociální práce a klientek azylového domu pro matky s dětmi v tísní- je patrné, že převážná většina žije (žila) v nájemním bydlení, které spravuje obec nebo na ubytovnách, které spravuje soukromý subjekt. Převážná většina dluží na nájemném nebo na službách spojených s bydlením, dodavatelům energií v řádu tisíců nebo desetitisíců korun. Připočteme- li celkové výše pohledávek u nesplácených půjček dostáváme se so řádu statisíců. Bydlení je pro člověka podstatnou věcí a uhrazení pohledávek na nájemném a energiích by mělo být prioritou.

Poměrně častým jevem je nabalování půjček. Kdy ve snaze splácet jednu půjčku si dlužník vezme druhou. A nabídka na trhu je poměrně velká- najdeme ji na letáčích ve schránce, v reklamách v televizi i v tisku, na internetu a nabídka finančních produktů nás nemíjí ani jako telefonní hovor nebo sms zpráva- a přístup snadný. Ale například leták o zodpovědném zadlužování bychom hledali lupou. Těž se setkáváme s tím, že klient situaci neřeší, dokonce dluhy zatajuje nebo přizná jen jejich část a až bezmoc při návštěvě exekutora ho dožene k přiznání a akutnímu řešení dluhu.

Sociálně vyloučení občané díky svému minimálnímu právnímu a finančnímu povědomí nedokážou sami eliminovat následky, které s sebou přináší zadluženost. V sociálně vyloučených lokalit je zažitý specifický ekonomický systém půjčka- nemožnost splácet- neřešení situace- exekuce / vystěhování. Nemají dobrý přístup k běžným zdrojům informací a jejich nízké vzdělání jim neumožňuje získané informace správně vyhodnotit a použít v praktickém životě.

7 Obsah kurzu finanční gramotnosti pro osoby v sociálním

vyloučení nebo jím ohrožené

Při tvorbě kurzu se budeme věnovat dvěma hlavními oblastem: rodinnému rozpočtu, dluhové problematice a kde hledat pomoc. Témata se budeme snažit prezentovat co nejjednodušeji ale se zachováním efektivity a s předpokladem, že lidé sociálně vyloučení mají často nižší vzdělání a přílišná odbornost by mohla vzbuzovat napětí, nedůvěru a pocit podřazenosti. Kurz je koncipován jako preventivní opatření v rámci boje se zadlužeností pro osoby sociálním vyloučením ohrožené a sociálně vyloučené. Takovéto kurzy by mohly být povinnou součástí rekvalifikačních kurzů úřadu práce, doplňkovou součástí terénní sociální práce prostřednictvím proškolených dobrovolníků např. při neziskových organizacích nebo doplňkovou nabídkou občanských poraden zaměřených na finanční a dluhové poradenství.

7. 1 Rodinný rozpočet

Je účinné opatření, které nám nabízí přehled nákladů domácnosti. Uspořádání příjmů a výdajů nám umožní snadnější orientaci v penězích. Je to poměrně jednoduché a vystačíme si s tužkou a papírem. Tabulky, do kterých budeme zapisovat příjmy rodiny v daném měsíci může vypadat např. takto:

Příjmy	1. člen	2. člen	3. člen	4. člen	Společně
Zaměstnání					
Prívýdělek					
Důchody					
Dávky hmotné nouze					
Státní soc. podpora					
Prodej					
Pronájem					
Přídavky na děti					
Jiné příjmy					

Celkem					
--------	--	--	--	--	--

Tabulka pro zapisování výdajů pro určitý měsíc zahrnuje např. následující položky:

Výdaje	
Nájemné	
Plyn/ energie	
TV poplatky, rozhlas	
Telefon / internet	
Potraviny	
Doprava Osobní/ MHD	
Drogerie	
Oblečení	
Léky	
Sport/ kultura	
Úvěry/ půjčky	
Spoření/ pojištění	
Cigarety, alkohol	
Jiné výdaje (narozeniny, dovolená, oprava, jednorázový nákup)	
Celkem	

Předpokládáme, že účastníkům kurzu bude dána každá tabulka ve dvou kopiích. Jednu budou vyplňovat společně s lektorem, aby získali manuál jak s rozpočtem zacházet a druhá bude pro jejich osobní potřeby jako předloha pro vlastní rozpočet domácnosti. Důležité je

zdůraznit, že se jedná o přehled a je nutné uvést pravdivé informace, aby si udělali obrázek o svých finančních aktivitách. Jedině tak získá klient reálný přehled svého hospodaření.

Záporný rozpočet neznamena žádné sankce, ale účastník kurzu by měl být schopen pouvažovat o tom jak zvýšit příjmy (např. formou brigády, zjistit možnost získání sociálních dávek) nebo eliminovat výdaje (např. omezení kouření) a tato rozhodnutí uskutečnit. Pokud ani po lektorském vedení nebude schopen vytvořit rodinný rozpočet sám, je zde možnost navštívit občanskou poradnu nebo využít služeb sociální terénní práce.

7. 2 Dluhová problematika

Absolvent kurzu by měl disponovat základními informacemi o poskytování úvěrů a půjček a jejich splácení, vědět co při neschopnosti splácet dělat, na koho se obrátit s pomocí.

Zásadní část tvoří výklad základních pojmů:

Věřitel je osoba, která půjčuje peníze na určitou dobu a za určitý úrok.

Dlužník je ten, kdo si půjčil peníze na určitou dobu a zavazuje se, že je do určité doby vrátí i s úroky.

Úvěr neboli půjčka je závazek, který věřitel půjčí dlužníkovi, který je povinný závazek splatit.

Úrok jsou peníze, které dlužník zaplatí za poskytnutí úvěru.

Jistina je nesplacená část dluhu. Počítají se z ní penále.

Smluvní pokuta je postih, pokud nesplácíte dluh včas.

RPSN je roční procentní sazba. Určuje kolik procent dlužné částky je nutné splatit za jeden rok.

Poplatek z prodlení je sankce za pozdní platbu.

Směnka je doklad o poskytnutí úvěru, kterým dlužník potvrdil, že věřiteli půjčku vrátí.

Dluhová past je postupné zadlužování, které vede k neschopnosti splácet jednotlivé závazky.

Ručitelství je způsob zajištění závazku. Ručitel na sebe bere povinnost zaplatit pohledávku věřitele, pokud ji nezaplatí dlužník.

Zástavní právo slouží k zajištění pohledávky, nebude-li řádně a včas dlužníkem splněna.

Další část tvoří seznámení s institucemi nabízející půjčky:

1. Bankovní instituce (Česká spořitelna, Komerční banka) jsou nejuvhodnější volbou při nutnosti půjčky. Zaměřují se na důvěryhodnost klientů- jejich zaměstnání a tím možnost splácet pohledávku. Výhodou je nízký úrok a nízké sankce.
2. Nebankovní instituce (Cetelem, Home Credit) jsou další skupina poskytující úvěrové produkty. Šanci získat úvěr mají jak zaměstnaní tak i nezaměstnaní. Úrok na jistinu je stále poměrně nízký. Smlouvy obsahují ujednání o vysokých sankcích a často se uzavírá rozhodčí doložka.
3. Rychlé půjčky (Provident Financial a. s.). Toto označení se vžil pro společnosti, které jsou zaměřené na lidi nezaměstnané a žijící na sociálních dávkách. Peníze získáte hned, smlouvy neobsahují rozhodčí doložku, oproti bankovním a nebankovním institucím je zde vysoký úrok na jistinu.

Následuje část proces vymáhání dluhu:

Počáteční dluh vzniká podepsáním smlouvy o poskytnutí úvěru. Pokud se dlužník zpozdí s platbami nebo přestane řádně splácet dochází k prodlení plateb. V této fázi je dobré komunikovat s věřitelem a dohodnout se na dalším splácení dlužné částky. V případě prodlení zasílá věřitel dlužníkovi upomínky. Dává tím najevo, že nesplácíte podle dohody. V této fázi je možné domluvit si splátkový kalendář. Poslední šancí, kterou dává věřitel dlužníkovi, aby uhradil dluh nebo na možnostech úhrady, je výzva. Pokud ani na výzvu nereagujete, věřitel odstupuje od smlouvy a požaduje uhradit celý dluh. Věřitel předá pohledávku inkasní společnosti. Ta bude s dlužníkem jednat a vymáhat dluh. Je to poslední možnost, jak dluh řešit před soudním řízením. Pokud ani tak nespolutracujete podá věřitel žalobu či platební rozkaz na soud, který následně rozhodne, že dluh je vymahatelný. Pokud je uzavřená rozhodčí doložka, řeší spor rozhodce, který rozhodne o vymahatelnosti dluhu, bez účasti soudu. Na řadě je exekuce jako konečná fáze vymáhání dluhu (blokace účtu, prodej majetku).

Pravidla odpovědného zadlužování:

Jsou odvozena od nejčastějších chyb při využití úvěrů.

1. Nekupuji věci, které nutně nepotřebuji.
2. Nepřeplácím životnost koupených věcí, využiju je kratší dobu než je budu splácet (čtrnáctidenní dovolenou budu splácet 2 roky).
3. Neriskuji a dobře zvážím své možnosti v budoucnu splácet půjčku.
4. Nedůvěřuji každému, informuji se o věřitelích i jiných produktech na trhu.
5. Neunáhluji se.
6. Neporovnávám pouze úroky, ale na celkovou částku, kterou zaplatím.
7. Nepodepisuji to, co jsem nečetl a čemu nerozumím. Mám právo požádat věřitel o vypůjčení si nevyplněné smlouvy domů, kde si ji mohu v klidu přečíst nebo se obrátit na pomoc na občansko- právní poradnu.
8. Neberu si úvěr za účelem splacení jiného úvěru, tím se problém oddaluje a prohlubuje. Mám-li problém splácet, kontaktuji věřitele.
9. Nemyslím jen na přítomnost (zvážím všechny možné životní změny, které ovlivní mou schopnost splácet- nemoc, nezaměstnanost...)
10. Pečlivě zvažuji seriózního věřitele i při případném zamítnutí žádosti o úvěr.

Možnosti řešení neschopnosti splácet dluh:

1. Vyjednávání- splátkový kalendář : Vždy existuje možnost nějaké dohody, např. požádat o odklad splátek nebo jejich snížení. Dlužník je navíc povinen o všech změnách své finanční situace věřitele neprodleně informovat. Jakákoliv dohoda mezi dlužníkem a věřitelem musí být ujednána písemně. Nelze spoléhat pouze na telefonické vyjednávání, protože to dlužník nikdy neprokáže. Věřitel může vše popřít a obvinít klienta, že se nesnažil svůj dluh řešit a komunikovat s ním.
2. Půjčka: Není řešením, které by snižovalo dluh.
3. Konsolidace: Sjednocení závazků v jeden závazek a jednoho věřitele. V případě prodloužení splátek je těžké na konsolidaci dosáhnout. Většinou pokrývá závazky do výše 500 000 Kč.
4. Insolvence: Aby dlužník mohl do procesu oddlužení vstoupit, musí se nacházet v tzv. úpadku nebo hrozícím úpadku. Úpadkem se zde rozumí situace, kdy má dlužník více než jednoho věřitele a peněžité závazky více jak 30 dní po lhůtě splatnosti – nachází se tedy v platební neschopnosti.

5. Oddlužovací agentury: Za měsíční poplatek nabízejí dlužníkům správu všech jejich závazků. Klient by jim kromě měsíčního poplatku měl zasílat i určitou pevně stanovenou částku, z které budou pracovníci agentury rozesílat splátky jednotlivým věřitelům. Klientům je slíbeno, že veškerou komunikaci s věřitelem a vyjednávání převezme oddlužovací agentura, oni se již nadále nemusí o nic starat. Agentura není oprávněna jednat za klienta. Svůj závazek nesmí na nikoho převádět. Věřitelé proto s agenturou nespolupracují. Klient si však myslí, že za něj s nimi komunikuje agentura, proto se s nikým sám nespojí. Tím se sám připravuje o možnost si dojednat odklad či snížení splátek. Závazky klienta tak zůstávají neřešeny, narůstají a jsou předávány k dalšímu vymáhání. Oddlužovací agentura se navíc podpisem smlouvy s klientem stává jeho novým věřitelem. Nárokuje si pravidelné měsíční plnění za práci, jejíž průběh nikomu nevykazuje a výsledek nezaručuje. Klientovi na rozdíl od bankovních i nebankovních subjektů neposkytl žádný finanční prostředky, pouze nabídl služby, které si může klient obstarat sám a zdarma. Smlouvy uzavírané s oddlužovacími agenturami jsou většinou těžko vypověditelné, obsahují mnoho sankcí za jakékoliv prodlení ze strany dlužníka a jsou očividně nastaveny za účelem dalšího zadlužení klienta.

Exekuce

Aby mohla být exekuce provedena, musí existovat exekuční titul- rozsudek, platební rozkaz, trestní příkaz, rozhodčí nález. Na základě dané listiny je podán návrh na nařízení exekuce okresnímu soudu. Pohledávku převezme exekutor a začne ji vymáhat dostupnými zákonnými prostředky. Možnost jak se bránit je podání návrhu na zastavení exekuce (např. pro nemajetnost dlužníka) exekutorovi, pokud nevyhoví, definitivně rozhodne soud.

Výkon exekuce probíhá dvěma instituty- soudního vykonavatele a soudního exekutora. Soudní exekutoři jsou soukromé osoby pověřené státem výkonem exekuční činnosti. Jejich odměna je daná výší vymožené částky. Při výkonu exekuce si sám volí prostředky, které mu umožní vymoci pohledávku, je nezávislý. Při soupisu majetku může vstoupit do bytu nebo prostor, kde má dlužník majetek i bez jeho přítomnosti. Majetek může přímo zabavit a odvézt. Pokud dlužník dluh nevyrovná, následuje dražba. Výkon exekuce lze provést: srážkami ze mzdy a jiných příjmů, příkázáním pohledávky, prodejem movitých i nemovitých věcí, prodejem podniku, zřízením zástavního exekutorského práva na nemovitostech. Exekuce se netýká tzv. nezabavitelné částky, která představuje dvojnásobek životního minima (necelých 7 000

Kč). Exekuce se nevztahuje na přídavek na dítě, porodné, pohřebné, dávky hmotné nouze, odměny z dohody o provedení práce. Exekuci podléhá mzda, plat, rodičovský příspěvek, nemocenské dávky, důchody, stipendia, podpora v nezaměstnanosti, odstupné, odměny z dohody o pracovní činnosti. Při návštěvě exekutora může dlužník přivolat policii, která bude na výkon dohlížet. Dlužník by si měl ověřit doklady exekutora a exekuční příkaz. Exekutor označí vybavení domácnosti a může jej i odvézt, může zabavit i hotovost.

Poslední část se věnuje tomu, kde hledat pomoc:

Problémy se nevyřeší samy. Nebojme se hledat řešení u odborníků, jelikož neznalost neomlouvá. V Česku existuje poměrně rozsáhlá síť občanských poraden a neziskových organizací, které se zabývají finančním a dluhovým poradenstvím, Základní informace nebo kontakty lze získat i na úřadě práce, odboru sociálních věcí nebo přímo u terénních sociálních pracovníků i u neziskových organizací.

Shrnutí

Cíl praktické části práce byl navržení obsahu kurzu finanční gramotnosti pro osoby ohrožené sociálním vyloučením nebo jím zasažené. Dopracovali jsme se k němu prostřednictvím studia dokumentace- spisové dokumentace vytipovaných klientů sociálních služeb, výzkumů provedených v oblasti finanční gramotnosti a ze záznamů občanských poraden zaměřených na finanční a dluhové poradenství. Z dokumentace bylo zjištěno, že klienti si často půjčují peníze na věci, které nutně nepotřebují a také na samotné živobytí. Dopředu nedokážou analyzovat, zda budou schopni půjčku splácet. Orientují se hlavně na přítomnost a uspokojení aktuální potřeby. Rovněž je zřejmé, že převážná většina smlouvu nečte a přesto ji podepíše. Pokud si ji přečte a něčemu nerozumí, tak i přesto ji podepíše aniž by si podmínky smlouvy nechali vysvětlit ať už samotným zástupcem společnosti poskytující úvěr nebo nezávislým pracovníkem občansko- právní poradny. Většina klientů se neorientuje v základních finančních pojmech. V případě neschopnosti splácet raději upomínku nebo výzvu zahodí, s věřitelem nekomunikuje a nevyhledá odbornou pomoc. Problém řeší až s příchodem exekutora a o výkonu jeho práce nemají základní představu. Z těchto základních bodů byl navržen obsah kurzu určený právě pro tuto cílovou skupinu obyvatelstva.

Závěr

Sociální integrace je soubor dějů a nástrojů, díky kterým je možné částečné či plnohodnotné zapojování vyloučeného člověka zpět do způsobu života většinově uznávaného jako normální v dané společnosti. Sociální integrace závisí na dvou hlavních faktorech, které tvoří základ pro úspěšné začlenění do společnosti. Je to rozsáhlá sociální práce ve všech svých oblastech působení - poradenství, prevence, sociální služby a ochota a odhodlanost sociálně vyloučené osoby pracovat na sobě a změně svých zažitých negativních a patologických návyků. Velký potenciál pro dobrou spolupráci představuje oblast terénní sociální práce. Jedná se o službu, která se věnuje zejména rodinám s dětmi. Sociální pracovníce je navštěvuje osobně v jejich přirozeném prostředí. Děti si z prostředí své rodiny odnáší vzorce chování a způsob života, který je ovlivňuje a může být určující pro jeho budoucí život v sociálním vyloučení. Terénní sociální služba nabízí pracovní výchovnou činnost s dětmi i s dospělými. Dospělým pomáhá v nácviu rodičovského chování, včetně hospodaření a udržování domácnosti, v nácviu pro sociálního jednání na úřadech, ve školách apod. Věnuje se přípravě vhodných a podnětných podmínek pro sociální, psychický a motorický vývoj a podpoře při vzdělávání dětí.

Sociální práce v Česku je zaměřená spíše na řešení následků ale s vědomím, jaké příčiny k tomu vedly. Eliminovat příčiny není jednoduché. Oblast prevence není úplně propracovaná a rozšířená. Proto by se měly i sami obce zasadit o spolupráci např. s občanskými poradnami, sociálními pracovníky nebo neziskovými organizacemi v oblasti prevence nežádoucích sociálních jevů, mezi něž nezodpovědné zadlužování rozhodně patří.

Seznam odborných zdrojů

- Publikace:

BESEDOVÁ, Magda. *Vytváření sítí dluhového poradenství: Manuál dobrých praxí*. Praha: Úřad vlády ČR- Odbor pro sociální začleňování, 2014. ISBN 978-80-7440-092-6.

BESEDOVÁ, Magda. *Vytváření sítí dluhového poradenství: Metodika*. Praha: Úřad vlády ČR- Odbor pro sociální začleňování, 2014. ISBN 978-80-7440-091-9.

BROŽ, Miroslav, Petra KINTLOVÁ a Ladislav TOUŠEK. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi, c2007, ISBN 978-80-86961-27-9.

HRDINOVÁ, Tereza a Petr MATI. *Metodika dluhového poradenství*. Bílina: Člověk v tísni o. p. s., 2013. ISBN 978-80-87456-40-8.

KOTÝNKVÁ, Magdalena. *ROZSAH A PRŮBĚH SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI*. In: *Sociální studia: Sborník prací fakulty sociálních studií*. 2000. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2000. Dostupné z:

<http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080404095459.pdf>

KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2005. ISBN 80-735-7050-5.

MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. 2000, roč. 2000, XXXVI. Dostupné z:

http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285_MARES.pdf

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008, 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

POTŮČEK, Martin. *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: 2002 Dostupné z: http://ceses.cuni.cz/CESES-34-version1-pruvodce_es.pdf

TULEJA, Pavel. *Analýza pro ekonomy*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, c2007, vi, 146 s. ISBN 978-80-251-1801-6.

VALENTOVÁ, Marie. *Evropský sociální monitoring: jak uchopit sociální kvalitu : (přehledová studie a konceptualizace problému)*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2003.

- Strategické vládní dokumenty:

Česká republika. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: Bílá kniha. In: Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2002. Dostupné z:

<http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v-ceske-republice-formuje-vladni-strategii-v-oblasti-vzdelavani-strategie-odrazi-celospolecenske-zajmy-a-dava-konkretni-podnety-k-praci-skol>

Česká republika. Národní strategie finančního vzdělávání. In: Praha: Ministerstvo financí, 2010. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/knihovna-koncepci/financni-vzdelavani/narodni_strategie_financniho_vzdelavani_mf2010.pdf

Česká republika. Strategie sociálního začleňování 2014- 2020. In: Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014. Dostupné z:

http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

- Reportáže:

Cesta z ghetta: Jak zatočit s nízkým vzděláním a zadlužením Romů?. *ČESKÁ TELEVIZE*[online]. 3. 6. 2013 [cit. 2014-06-01]. Dostupné

z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/229566-cesta-z-ghetta-jak-zatocit-s-nizkym-vzdelanim-a-zadluzenim-romu/>

HUBERTOVÁ, Kateřina. Trh práce není žádná katastrofa, podpory nezaměstnané nezachrání. *Česká televize* [online]. 12. 10. 2013 [cit. 2014-06-01]. Dostupné

z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/243657-trh-prace-neni-zadna-katastrofa-podpory-nezamestnane-nezachrani/>

Sociální vyloučení Romů se nelepší, děti na tom budou podobně. *Česká televize* [online]. 6. 10. 2011 [cit. 2014-06-01]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/138689-socialni-vylouceni-romu-se-nelepsi-deti-na-tom-budou-podobne/>

KYNČLOVÁ, Veronika. *Ratolest Brno*. Česká televize, Brno 10. 6. 2014 [cit. 2014- 06- 10]
Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10324452510-udalosti-v-regionech-plus-brno/314281381950610-udalosti-v-regionech-plus>

- Výzkumy:

STEM/ MARK. *FINANČNÍ GRAMOTNOST – Kvantitativní výzkum pro MF a ČNB* (rok 2010) Dostupné z: <http://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>

- Legislativa:

Zákon č. 89/ 2012 Sb., Nový občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 108/ 2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů

Zákon 111/ 2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 117/ 1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů

- Webové stránky:

www.ceskatelevize.cz

www.clovekvtisni.cz

www.mfcr.cz

www.mpsv.cz

www.mšmt.cz

www.ratolest.cz

www.socialni-zaclenovani.cz

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Soňa Petrášová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Ing. Alena Opletalová, Ph. D.
Rok obhajoby:	2014

Název práce:	Efektivita finančních kurzů pro osoby ohrožené sociálním vyloučením
Název v angličtině:	The effectiveness of financial courses for people at risk of social exclusion
Anotace práce:	Práce se zajímá o problémy spojené se sociálním vyloučením. Popisuje sociální začleňování jako součást společenské integrace a jako hlavní náplň sociální práce. Zabývá se finanční gramotností a finančním vzděláváním občanů České republiky. Nabízí konkrétní návrh preventivního opatření v podobě návrhu obsahu finančního kurzu pro osoby ohrožené sociálním vyloučením.
Klíčová slova:	Sociální vyloučení, sociální integrace, sociální začlenění, sociální práce, finanční gramotnost, finanční vzdělávání.
Anotace v angličtině:	Work is interested in problems related to social exclusion. It describes social inclusion as part of the social integration and as the main content of social work. It deals with financial literacy and financial education of citizens of Czech Republic. It offers a concrete proposal for preventive measure in the form of financial course content for people at risk of social exclusion.
Klíčová slova v angličtině:	Social exclusion, social integration, social inclusion, social work, financial literacy, financial education

Přílohy vázané v práci:	-
Rozsah práce:	54
Jazyk práce:	Čeština

